

de buurtschap Spui loopt. Meer oostwaarts vinden we de uitlopers Gat van Pinte met de Groote Dulper en de Kleine Dulper, zoals in fig. 85a is aangegeven.

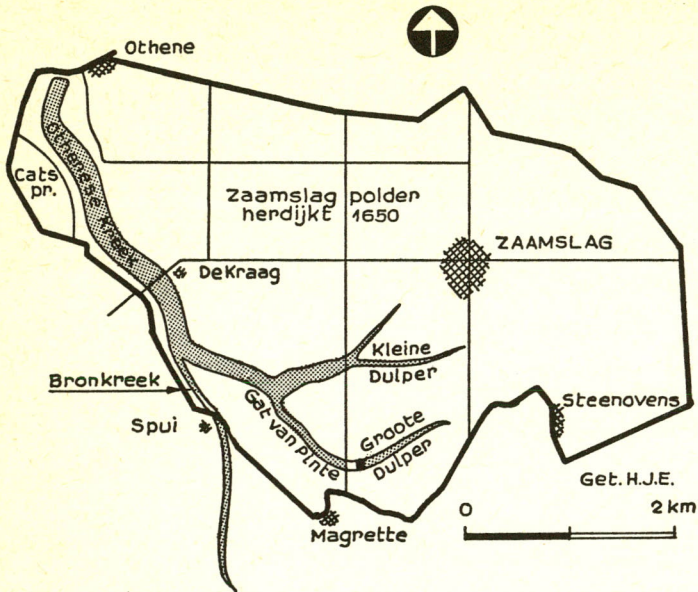

fig. 85a. Het krekengebied in de in 1650 herdijkte Zaamslagpolder.

Aan- en Genderdijke

Na velen malen van eigenaar te zijn gewisseld kwam de heerlijkheid Zaamslag op 19 januari 1647 in handen van mr Gerard van der Nisse, lid van een bekend Zeeuws geslacht. Deze ambachtsheer kreeg op 19 juli 1669 octrooi tot inpoldering van de aan de noordoostzijde van Zaamslag gelegen schorren van Aandijke (Aan- en Genderdijke), die tot dan toe buiten de grote bedijking van Zaamslag waren gebleven. In hetzelfde jaar kwam de heerlijkheid aan zijn dochter Cornelia, in 1656 gehuwd met Johan Huysen, heer van Kattendijke. De genoemde schorren werden in 1671 van dijken voorzien en in kaart gebracht door Pieter Geense.¹⁶⁴) Het land van Aan- en Genderdijke was herrezen, zie fig. 86, p. 206; de polder (nr 256) — 317 ha — kreeg de gelijkkluidende naam van het voormalige poldergebied.

Gr. en Kl. Huysenspolders

Het volgende bedijkingsoctrooi voor de Zaamslagpolders werd verstrekt op 21 december 1692 aan Johan Huysen voornoemd, ambachtsheer van Zaamslag en Aandijke. In 1695 (in de historie een jaar van plasregens genoemd), kwam de bedijking van 673 ha schorren ten noorden van Zaamslag tot stand; ze kreeg de naam Grooten Huysenspolder (nr 256) en werd in 1696 door D. en Jac. Annemaet in kaart gebracht, fig. 87, p. 223.

Na het overlijden van Cornelia Huysen-van der Nisse kwam de

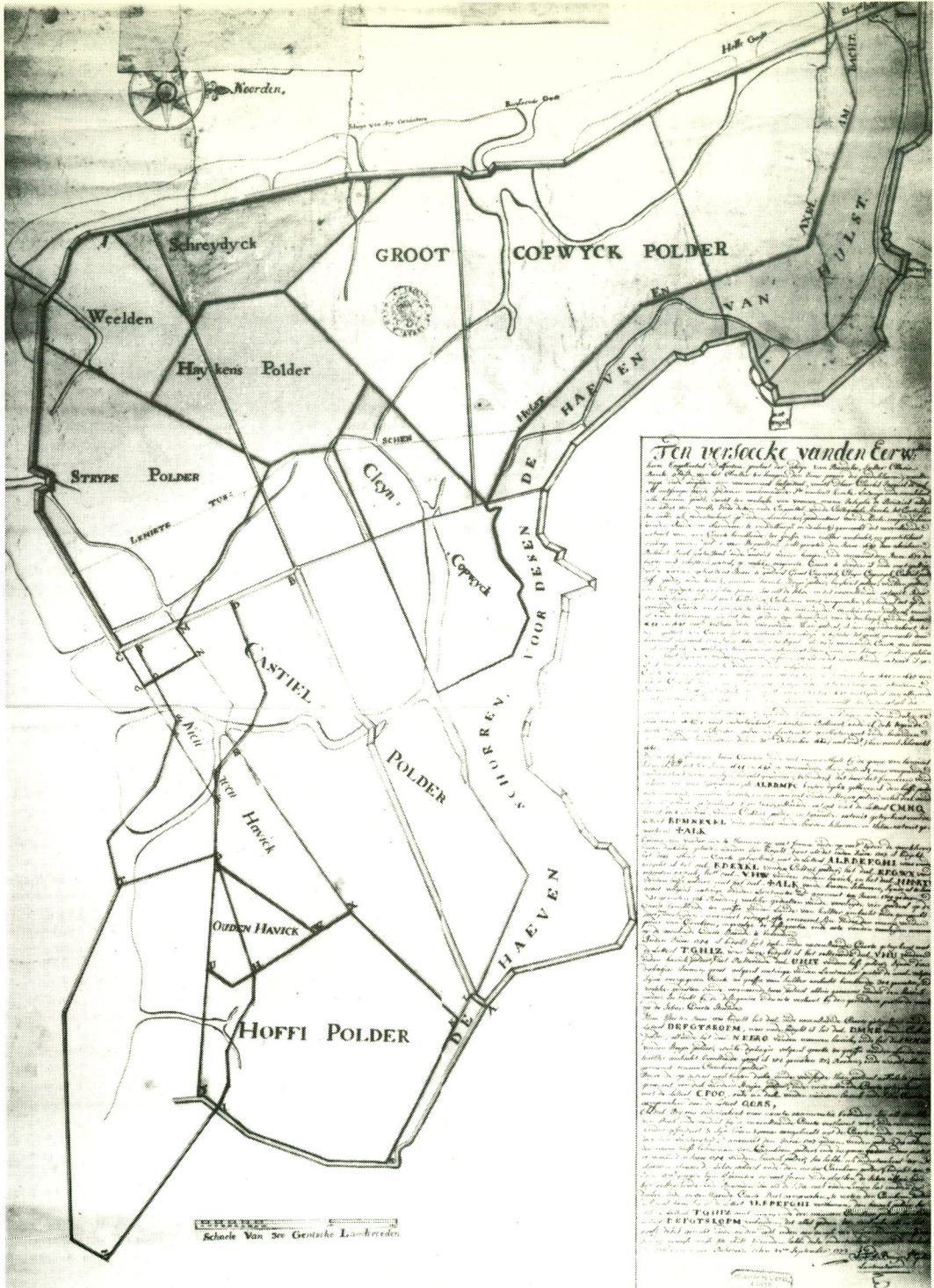

fig. 75. Situatie van de verdrinken en herdijkte landen van Stoppeldijk, 1772. Staatsarchief, Gent, no. 724

Gemaakt: „Ten versoecke van den Eerw. heer Engelbertus Delfortne, prelaet der abdije van Baudeloo, suster Marie Pronk, abdisse van het Clooster ter haegen”, enz.

heerlijkheid aan haar kinderen. Reeds in 1699 wordt Johan Hiëronymus Huyssen van Cattendijke, heer van Vossemeer en Zaamslag, als één der voornaamste grondeigenaars vermeld. Hij is degene, die op 17 februari 1718 van de Staten-Generaal het octrooi ontvangt om aan de noordwestzijde van de Grooten Huyssempolder een schorregebied te bedijken. Zodoende ontstond in hetzelfde jaar de Kleinen Huyssempolder (nr 258) — 161 ha —, in kaart gebracht door J. Matelé en G. Alvarez, zie fig 88, p. 223.

Bij de bedijking van de Grooten Huyssempolder in 1695 had men aan **Krekepolder** de zuidwestzijde een grote kreek (door Hattinga genoemd „De Hondt”) buitendijks gehouden vanwege gevreesde moeilijkheden met de afdamming. Het lag voor de hand dat deze doodlopende inham zou volslibben. Na enkele tientallen jaren was dat ook gebeurd. In 1718 werd met een afdamming aan de westzijde — tegenwoordig genoemd de Paardendijk — de dichtgeslibde kreek afgesloten. De naamgeving was eenvoudig; de Krekepolder (nr 259) — 68 ha — was ontstaan, zie fig. 88, p. 223.

Voor dit poldertje verleenden de Staten van Zeeland bij resolutie van 13 februari 1727 daarvan surséance van executie, mits betalende 4 % 's jaars van de waarde van het land.¹⁶⁵⁾

Noordwestelijk van de Krekepolder lagen nog meer schorren — hoe- **Margaretha-**
wel in het zuiden doorsneden door een brede kreek —, „bouwklaar” ter **polder** bedijking. Op een kaart van Hattinga van 1737 staat vermeld „Dit schorre is bekwaam om bedijkt te worden”. Door de Staten van Zeeland werd op 21 december 1741 aan de ambachtsgerechtigden octrooi voor inpoldering verstrekt. De polder, „uijt den souten bedijkt A° 1742” — fig. 89, p. 224, werd genoemd naar Margaretha de Mauregnault, één der ambachtswrouwen van Zaamslag, gehuwd met Johan van Hoorn, commies generaal enz. Met deze Margarethapolder (nr 260) — 253 ha — had men ter plaatse langs de Westerschelde de bedijkingsgrens bereikt; de volgende feiten staven dit.

Tweeëndertig jaar na de bedijking werd de zeedijk van de Margarethapolder voor de eerste maal zwaar beschadigd bij de stormvloed van 15 november 1775. Aan de noordzijde werd toen een inlaagdijk gelegd (zie fig. 120). Maar niet alleen de ligging op de stormstreek speelde parten, ook de stroom was toentertijd langs de noordzijde van de polder gericht waardoor het voorland snel werd opgeruimd (zie ook hoofdstuk III onder vallen). Bij een dijkval in 1800 bleef de polder gespaard, maar inundeerde de inlaag. Twee jaar later overstroomde de gehele polder (22 januari 1802). Na droogmaking bedroeg het verlies één hofstede en enige ha land; men vond het daarbij nodig een nieuwe inlaagdijk te leggen vanaf de tegenwoordig zo genoemde buurtschap „De Val” in westelijke richting.

Nadat de Margarethapolder bij de bekende stormvloed van 14/15 januari 1808 nog een keer vol water liep door het open laten staan van een sluisje in de scheidingsdijk met de Huysenspolder, bleef het zeewater sindsdien — zelfs in 1953 — buitendijks.

Eendragt- polder

Fig. 90, p. 224 toont een kaart van „de situatie en gelegenheid der schorren leggende ten noorden en ten oosten der „Groten en Kleinen Huysenspolder in den Eilande van Axel, zich strekkende van „den Margrietapolder tot aan den dijk van Aandijke, compiterende de Hoog Ed. „Heeren en Vrouwen van Zaamslag”, opgemeten door de landmeter Johannis Leys Jr en gedagtekend 19 juni 1775. De breedte en de diepte van 20 killen (schorkreken) werden eveneens door hem opgemeten. De killen waren 1 tot 11 roeden breed en $2\frac{1}{2}$ tot $5\frac{1}{2}$ voeten diep.

Op dezelfde kaart heeft de landmeter en dijkgraaf S. F. Lippens na „ter plaatse geweest visiteren”, een nieuwe zeedijk geprojecteerd zoals met een gestippelde lijn is aangegeven. Op 6 januari 1777 werd octrooi voor dat bedijkingsplan verstrekt aan de gezamenlijke ambachtsheren en -vrouwen van Zaamslag. Het duurde bijna 3 jaar tot — op 12 november 1779 — de bedijking voltooid was; men moest daarbij ook 20 killen (kleine kreken) afdammen. De Eendragt-polder (nr 261) — 227 ha — was daarmee aan het toenmalige eiland van Axel toegevoegd.

Op 15 januari 1808 (stormvloed) brak de zeedijk aan de oostzijde door (merkwaardig niet op de stormstreek, maar aan de luwzijde, waarschijnlijk door opstuwing van het Scheldewater in het Hellegat). Een klein gedeelte werd toen buitengedijkt. Toch voelde men zich blijkbaar niet veilig genoeg want daarna is in 1813 een dwarsdijk gelegd waardoor ong. 25 ha van de Eendragt-polder werd afgesneden. Men sprak van het „Fransedijkje” hetgeen doet vermoeden dat dit door de Fransen is uitgevoerd. Op 22 mei 1816 vond aanbesteding plaats van „het compleet afwerken van de afsnijdingsdijk van den jare 1813”. De aannemer was Willem Roose voor f 104. Het aanbestedingscontract was ondertekend door: Ritmeester, conducteur bij Rijkswaterstaat en door de directie: Van Waesberghe Boeije, Jacob Scheele en Verdurmen (?).¹⁶⁶

Het afgesneden polderdeel is thans bekend als de Kleine Eendragt-polder (nr 262) — 25 ha —. Na 1808 bleef de Eendragt-polder tot heden voor rampen gespaard. Evenwel was ook daar de grens van inpoldering bereikt; de vooroever kreeg het zwaar te verduren (zie hoofdstuk III en IV).

Ser Lippens- en Nieuw Othene- polders

Het geslacht Ser Lippens uit Oudenaarden (België) had zich in 1532 in Axel gevestigd. Omstreeks 1600 kocht oud-burgemeester Jan Ser Lippens van de stad Axel „een schorreen strekkende van de poort van Triniteit op de westzijde der vaart tot aan nieuwe inlage”.¹⁶⁷ Vermoedelijk is met die „nieuwe inlage” bedoeld het ten oosten van Terneuzen gelegen noordelijk deel van de oude Lievenspolder (hierna genoemd in par. 25), die

overstroomd zijnde in 1606 moet zijn herdijkt en de naam Noordpolder (nr 263) — 50 ha — kreeg. Volgens de *Zélandia Illustrata* lag destijds in deze polder één door de wed. de Feyter bewoonde hofstede, die in augustus 1852 bezocht werd door koningin Victoria van Engeland en prins Albert, toen deze door stormweer op de rede van Terneuzen opgehouden werden en een uitstapje in het land deden. Door aanleg van de fortificatiewerken van Terneuzen is de vorm van de Noordpolder in de vorige eeuw gewijzigd (par. 1, hfdst. I).

Bedijking van eerstgenoemd „schorreken, groot honderd elf gemeten, hem Ser Lippens alleen aencomende”¹⁶⁸) vond plaats in 1618 en werd naar de eigenaar vernoemd. De polder inundeerde o.a. bij de stormvloed van 1682. In 1725 vond herdijking plaats, gepaard gaande met enige uitbreiding van de oorspronkelijke oppervlakte zodat de Ser Lippenspolder (nr 264) thans te boek staat voor een kadastrale grootte van 62 ha. Bij de stormvloed van 15 januari 1808 onderging de bedijking nogmaals een kortstondige inundatie; in 1953 bleef het bij een gedeeltelijke overstroming. Inmiddels is de polder volgespoten met zand van de jongste kanaalwerken van het kanaal Terneuzen-Sas van Gent en zijn de terreinen bebouwd volgens het uitbreidingsplan van Terneuzen.

Tussen de Ser Lippenspolder en de Margarethapolder was het schor van Othene aangewassen in de uitmonding van de aldaar in 1650 afgedamde Othenesche kreek. Bij K.B. van 27 december 1846 werd aan de eigenaars van die sinds 1650 ontstane schorren vergunning verleend om deze te bedijken. Die indijking van het schor van Othene maakte overigens deel uit van de werken, die met het toen aan te leggen uitwateringskanaal in Oost Zeeuwsch Vlaanderen in verband stonden.¹⁶⁹) In 1848 was de Nieuw-Othenepolder (nr 265) — 54 ha — een feit. Een dading tussen belanghebbende partijen, omtrent eigendom van de ingepolderde schorren werd goedgekeurd bij een wet van 17 december 1851.¹⁷⁰)

§ 25. POLDERS TUSSEN AXEL, TERNEUZEN EN HOEK — nrs 266 t/m 291 — Y.

In de driehoek Axel-Terneuzen-Hoek ligt een kern van oude bedijkingen, die tot ongeveer midden 13e eeuw een eiland vormden en toen met de (oude) polders van Zaamslag werden verbonden (zie fig. 80, p. 186). Vrijwel het hele complex van genoemde polders is meermalen geteisterd door stormvloeden en oorlogsinundaties. Door herdijking werd het oude polderpatroon grondig gewijzigd; slechts van een aantal hierna te noemen bedijkingen konden de oorspronkelijke dijken worden gehandhaafd.

Ten noorden van Axel konden in 1606 de Noordpolder (nr 266) **Noordpolder**
c.a. bij Axel

— 84 ha —, de Buthpolder (nr 276) — 212 ha — (ontstaan uit de Grootte But- en de Kleine Butpolder), de Oud Eglantierpolder (nr 268) — 76 ha —, de Visscherspolder (nr 269) — 60 ha — en in 1614 de Kapellepolder (nr 270) — 172 ha — voor de zoveelste keer in hun oorspronkelijke vorm worden herdijkt.

Voor enkele van bovengenoemde polders was blijkbaar op verzoek van de stad Axel door de Staten van Zeeland op 15 augustus 1606 een herdijkingsoctrooi uitgegeven,¹⁷¹⁾ voor de Noordpolder aan particulieren terwijl als bedijkers van de Butpolder werden genoemd de Zierikzeese patriciërs Bonifacius de Jonge, Nicolaas Cauwe, Daniel Anthoniss (Stoutenburg) en Cornelis Mulocq.¹⁷²⁾

Lievens-
polder c.a.
bij
Terneuzen

Ten zuiden van Terneuzen — als havenplaats ontstaan aan de mond van een natuurlijke havengeul tussen Axel en de Schelde — ligt als „oude kern” de (Kleine) Lievenspolder (nr 271) — 17 ha —, die geheel is opgenomen in de Terneuzense woonwijken evenals de Zeven Triniteitspolder (nr 272) — 120 ha — c.a. Sommigen vermoeden dat laatstgenoemde poldernaam verband houdt met zeven voormalige poldertjes, omstreeks 1300 bedijkt in de verzande geul of kreek tussen Axel en de Schelde (Honte) bij Terneuzen. Deze gronden werden door Maria van Artois, vrouw van Sluis, weduwe van Jan van Namen, in 1336 bedijkt.¹⁷³⁾ Hattinga geeft op zijn kaarten „Seven Polderkens van Triniteijt” aan.

In 1559 volgde overstroming van deze landen. Herdijkingen vonden plaats in 1613: zoals de Catspolder (nr 273) — 36 ha —, door jhr Jan Peeters van Cats bedijkt en in 1617 toen de Zuidpolder (ook Zuidlandpolder genoemd, nr 274) — 203 ha — en de genoemde Zeven Triniteitspolder ontstonden. Daaraan werden in 1638 de St Annapolder (nr 275) — 38 ha — en omstreeks die tijd ook de Sparkspolder (nr 276) — 23 ha — toegevoegd. De Zuid-, de Cats-, de St Anna- en de Sparkspolder vormden tot 1965 één waterschap. Thans vormen zij een deel van het Axeler Ambacht en zijn grotendeels inbeslaggenomen door de nieuwe woonwijken van de stad Terneuzen.

Zevenaar-
en
Koegors-
prs. c.a.

Op 31 maart 1595 verleenden de Staten Generaal aan de stadsregering van Axel en Terneuzen octrooi tot bedijking van de schorren ten zuidwesten van Terneuzen. Achtereenvolgens ontstonden toen de polders Oude Zevenaar (nr 277) — 314 ha — in 1598, de door inwoners van Goes bedijkte en daarom zo genoemde Goesche polder (nr 278) — 178 ha — in 1615 en de meermalen overstroemde Willemskerkepolder (nr 279) — 160 ha — in 1629. Tussen Willemskerkepolder en Terneuzen (zie fig. 92) ligt de Vlooswijkpolder (nr 380) — 203 ha —.

De desbetreffende schorren waren door de Magistraat van Axel, Neuzen en Biervliet in 1603 aan Bartholt van Vlooswijk ter bedijking uitge-

geven. Genoemde van Vlooswijk was een aanzienlijk burger van Rotterdam, lid van de vroedschap en meermalen burgemeester. Hij zat evenwel in financiële moeilijkheden. In 1605 was hij een flink bedrag voor zinkrijks schuldig, dat gebruikt werd bij bedijkingen. De vergadering van de vroedschap zag hem voor het laatst op 10 april 1606. Wij weten niet of hij door zijn voorgenomen bedijkingen een middel zag om uit zijn benarde financiën te komen. Een goudmijn is in elk geval de in 1608 bedijkte „Nieuw Willemskercke” ook genoemd „Flooswijkpolder” niet geweest. Deze polder, reeds in 1827 en later in 1900 nogmaals doorsneden door het kanaal Terneuzen-Gent, is in de jaren 1961/68 voor een groot deel in beslag genomen door de jongste sluis- en kanaalwerken. Genoemde polders zijn alle herdijkingen van meermalen overstroomde landen. In de vorige eeuw werden de sporen van het oude dorp Willemskerk nog gevonden in de noordwesthoek van de Goesche polder.

Het jaar 1648 was belangrijk in het poldergebied tussen Axel en Terneuzen. Door herdijking van overstroomde landen werden de Axelse en Terneuzense polders opnieuw verenigd. Toen werden nl. bedijkt: de Nieuw Eglantierpolder (nr 281) — 132 ha —, de Nieuw Zevenaar- en Koegorspolder (nr 282) — 959 ha —, die in fig. 91, p. 241 zijn afgebeeld en de Kleine Zevenaar- of Noordwestenrijkpolder (nr 283) — 102 ha — totaal 1193 ha, terwijl tevens de Sluispolder (nr 284) — ca 51 ha — (tussen de Goesche en Oud Zevenaarpolders) van het buitenwater werd afgesloten. Het dwergpoldertje Nieuwe Koegors (nr 285) — 4 ha — is ontstaan in 1840 toen twee kleine stukken weiland tegen de zuidzijde van de Koegorspolder werden „betrageld” oftewel van kaden werden voorzien.¹⁷⁴⁾ Overigens waren deze 4 ha reeds in 1825 van het buitenwater afgesloten door aanleg van de kanaalwerken Terneuzen-Sas van Gent.

Ten zuidwesten van Terneuzen werd in de 16e eeuw een groot deel van de verloren gronden in de Braakman teruggewonnen (fig. 92). Op 7 januari 1542 nl. gaf Karel V aan Jan van der Walle, octrooi om „ten sijnen pericle of fortune, 2500 gemeten in Assenederambacht te bedijken”.¹⁷⁵⁾ In de jaren 1542/45 ontstonden toen de Lovenpolder (nr 286) — 460 ha — en de Koudenspolder (nr 287) — 494 ha —. Zoals uit fig. 92 blijkt werd in de Lovenpolder een uitgebreid krekengebied zoals: Voorste Kreek, Achterste Kreek, Kerpelgat, Boeyensgat, Loopgeul en Nieuwe Gat, binnengedijkt. Beide polders vormden aanvankelijk (tot 1615) een afzonderlijk eiland dat veel met het zeewater te kampen had. Daarbij kwamen nog financieel kostbare processen met de prelaten van St Pieter en van St Bavo, zodat koning Philips II bij octrooi van 7 juli 1562 en 19 juli 1572 gedeeltelijk vrijdom verleende van de tienden, welke de bedijkers ten gebruike hadden ontvangen.¹⁷⁶⁾ Aan de zuidzijde van de

Loven- en
Kouden-
polders c.a.

daarom aanvankelijk ook wel Delftse polder werd genoemd. De naam Oud Westenrijkpolder houdt de herinnering levend aan de van Vlooswijks, bezitters als zij waren van tiendrechten van twee hoeven in Vlooswijk of Westenrijk onder Woerden.^{177a})

Het merendeel van bovengenoemde polders met een oppervlakte van bijna 4700 ha vormde tot 1650 één nieuw eiland. In 1650 werd dat eiland aanmerkelijk vergroot met de bedijking van de Zaamslagpolder aan de oostzijde, zie vorige paragraaf.

In fig. 93, p. 241 is het schorgebied ten noordwesten van Terneuzen aangegeven zo dat in 1775 door de „geadmitteerde Landmeeter van Zeeland”, Zacharias Drubbels was opgemeten. De schorren en slikken worden aan de zuid- en aan de noordzijde begrensd resp. door de geulen „den Abeele” en het „Kees Teunis Gat”. Het opschrift van de kaart luidt:

**Nieuw-
Neuzen-
polder**

„Kaart van een schor en slikken liggende voor de polders genaamd Vlooswijk, „Willemskerke en Loovenpolder Benoorden het Ambagt van Terneuse van welke „polders de buijtendijken gemeeten zijn van den hoek Dijks bij Terneuse gemerkt „(a) tot aan den hoek van Den Kouden Polder gemerkt (b). Vervolgens is het „Vaarwater genaamt den Abeele, Tussen 't schor en Terneuse Wal gediept van „het Oost eynde af tot aan den uijtersten hoek van Vremdijke. Bepaaldelijk ter „plaatse waar de merken staan en is ook de diepte op laag water daar bij in Voeten „uitgedrukt met Schouwse Maat de Roede in 12 voet. Eijndelijk zijn de Distantien „der Kerktorens van Biervliet en Ellewoutsdijk gemeeten en de Plaats in de „Kaart aangeweesen.

„Op order van den Wel Edel Gebore en Gestrenge Heer mr Cornelis Kien Van „Citters, Hoogballieuw en Rentmeester Generaal van de Graafelijke Domeijnen „van Zeeland Bewesten Schelde etc. etc.

„Door onderschreve in de Maanden Augustus en September Anno 1775 —

Zacharias Drubbels
Geadmitteerd Landmeeter van Zeeland
te Wolphaartsdijk —

„Nota: Van het punt op Schor gemerkt (d) tot aan den kerktoren van Biervliet „is lang 16488 Voeten”.

Ter vergelijking met de huidige situatie is op de kaartreproductie aangegeven de nu langs Terneuzen stromende hoofdgeul het Pas van Terneuzen alsmede de zeedijk van de Nieuw Neuzenpolder. Dan zien we dat ter plaatse van het „Kees Teunis Gat” nu het Pas van Terneuzen stroomt, dat voor de stad Terneuzen een diepte van ongeveer 60 m onder N.A.P. bezit. Bijna 200 jaar geleden kon men daar over de slikken lopen. Voorts zien we op de kaart restanten van oude dijken, die bij stormvloed zijn doorgebroken. Midden op het schor lag destijds een stelberg, thans het centrum van één der grootste chemische industrieën in Nederland, Dow Chemical (Nederland) B.V.

De bedijking was als volgt tot stand gekomen. Bij besluit van den préfet van het Département der Schelde van 1 Ventôse XII (21 februari 1805), werden onder zekere voorwaarden aan de Compagnie Blémont, voor den tijd van 32 jaar, afgestaan de schorren der Westerschelde aan de zijde van de Franse Republiek, tussen de Braakman en Terneuzen tot

aan het Hoofd van Vlaanderen (tegenover Antwerpen) „ten einde deze „terreinen in te dijken en in cultuur te brengen, naar gelang zij daartoe „geschikt zouden zijn of worden”.

Ondanks de uitgestrektheid der schorren, die aan de Compagnie Blémont waren afgestaan zijn behalve de Nieuw-Neuzenpolder alleen de Saaftingepolder (in 1805 — par. 17.) en de in par. 26 genoemde Nieuw Vogelschorpolder door die Compagnie bedijkt. Men heeft de toegestane 32 jaar kennelijk niet produktief kunnen maken; de Franse invloed was trouwens ook na 1813 afgelopen. Wel zijn we in West Zeeuwsch Vlaanderen de compagnie Ottevaere tegengekomen, die de Olieslagerspolder in 1803 (par. 10) en de Beukelspolder in 1804 (par. 11) bedijkten.

De Nieuw Neuzenpolder (nr 291) — nu nog 474 ha — kwam ten slotte in 1816 tot stand, krachtens een nadere aan de Compagnie verleende concessie — K.B. 19 mei 1815, autorisatie Min. v. Waterstaat en Publieke werken 10 februari 1816, 3e afd. no 931.¹⁷⁸) Bij de concessie werd de „uitdrukkelijke conditie” gevoegd dat de te bedijken polder,

„in geen geval eenig secours of hulp zal kunnen vorderen of reclameren, tot vinding „van de kosten, welke de défencie harer zeeweringen zal vereischen, gedurende „den geheelen termijn van de concessie, ten behoeve van de Societeit Blémont, „zoodat provisioneel de dispositie van het reglement op de administratie van de „polders in 't gewezen departement der Schelde van 28 december 1811 van geen „applicatie zullen zijn in het faveur van den polder”.

Toch werd de Nieuw Neuzenpolder in 1872 calamiteus verklaard. De oorzaken, die daartoe aanleiding gaven, alsmede de oeververdediging worden besproken in de hoofdstukken III en IV. Voor de situatie van de polder omstreeks 1860, zie fig. 92.

§ 26. POLDERS IN DE VAARWEGEN NAAR AXEL EN GENT — nrs 292 t/m 315 — Z.

**Vogelschor-
en Pape-
schorpolders**

Tussen de „Vaart van Philippine naar het Sas van Gend” (zuidzijde) en de „Gewese Riviere naar Axel” (noordzijde) lag op het eind van de 17e eeuw één der weinige Zeeuwsvlaamse opwassen „het Vogelschor” als één der hooggelegen schorren van de geïnundeerde landen in het Braakmangebied, zie fig. 94, p. 242.

De Staten van Zeeland gaven op 19 december 1699¹⁷⁹) octrooi tot bedijking van bovengenoemde opwas. De daarvoor benodigde ringdijk werd „een zware dijk, 2200 roeden (ca 8,5 km) lang”. In de loop van 1700 kwam de bedijking van de toen zo genoemde Vogelschorrepolder (nr 292) — 300 ha — gereed, thans bekend als Oud Vogelschor of Zuidwestenrijkpolder. Ruim een eeuw heeft het Oude Vogelschor als ingepolderde opwas (dus als een eiland) bestaan, zonder dat het door enige bedijking uitgebreid werd.

Eerst in 1807 werd nl. aan de oostzijde van het Vogelschor een aanwas ingepolderd en wel door de meergenoemde compagnie Blémont op vergunning van de Franse regering van 17 augustus 1804. Het meest zuidelijk gelegen deel van die nieuwe polder werd daarbij over ca 200 m lengte aangesloten op de in 1711 aangewonnen (oud) Papeschorpolder (zie fig. 94, p. 242). Het Vogelschoreiland was toen verbonden met de landen van Westdorpe en van Zuiddorpe. De nieuwe bedijking kreeg de naam Nieuw Vogelschor of Westdorpepolder (nr 293) — 175 ha —. In 1825 werd die verbinding weer verbroken met de doorgraving voor het kanaal Terneuzen-Sas van Gent. Een klein deel (12 ha) van Nieuw Vogelschor kwam toen aan de oostzijde van het kanaal te liggen. Tevens werd aan de oostzijde van het kanaal 108 ha schor ingedijkt. Die bedijking kreeg de naam Nieuw Papeschorpolder (nr 294), destijds ook bekend als „polder bij Karel la Groe”.¹⁸⁰⁾

Laatstgenoemde bedijking behoorde overigens, evenals de bedijking van het 17 ha grote nog niet genoemde Stroodorpepoldertje (nr 295), tot de bijkomende werken, die werden uitgevoerd ter realisering van de toenmalige kanaalwerken Terneuzen-Sas van Gent. Langs de zeedijk van Nieuw Papeschor werd een aftakking van het Axelsche Gat als suatiegeul (Zwartenhoeksekreek) naar de toenmalige Zwartenhoekse sluis geleid.

Het Stroodorpepoldertje — men sprak ook van Kleinpoldertje bij L. de Backer of Strooyendorpe —¹⁸¹⁾ ontstond ten westen van het kanaal door het leggen van een afsluitdam (dam B in fig. 95) tussen de Nieuw Vogelschorpolder en de westelijke kanaaldijk ter afsluiting van het Axelse gat (oost. deel). Tijdens de kanaalwerken plaatste men in die polder stroohutten voor de „polderjongens”, die bij het graven van het kanaal werkzaam waren. Wat men nu een „barakkenkamp” zou noemen was toen een „stroodorp”; de poldernaam is dus duidelijk, evenals de naam van de daar ontstane buurtschap Stroodorpe. Eenzelfde naamgeving zijn we tegengekomen bij de Stroodorpepolder in Zuid-Beveland onder Krabbendijke (dl III, p. 167).

Tot de bijkomende kanaalwerken behoorde tevens de verbetering van de vaart naar Axel. Daartoe werd een oude vaargeul als zijkanaal hergraven vanaf het tegenwoordige Sluiskil tot de toen reeds bestaande Axelse Sassing — fig. 95 — (die in hoofdstuk VI wordt behandeld). Ten zuidoosten van dat zijkanaal werd toen het zgn. Smidsschorre ingepolderd met openlating van de reeds genoemde suatiegeul naar de Zwartenhoekse sluis. De bedijking, groot 233 ha, kreeg de naam Smidsschorrepolder (nr 296). De suatiegeul kwam in 1845 te vervallen; door afdamming (met de Suikerdijk) kwam in dat jaar de Emma- of Ameliapolder (nr 297) — 22 ha — tot stand.

Nadat in augustus 1855 de kade van de Nieuw Papeschorpolder (langs

Smidsschorrepolder
c.a.

de Axelse Vlakte) was verzakt en daarna was doorgebroken, bezweek op 20/21 mei 1856 onverwachts de Suikerdijk in de Zwartenhoekse kreek bij stil weer en gewone kanaalwaterstand. Het aangrenzende polderland kwam 24 uur onder water te staan. Als oorzaken werden genoemd, dat de watergangen te dicht tegen de kade lagen omdat die 's zomers droog staan en daardoor steun aan de kade ontnemen.¹⁸²⁾

**Axelse
Vlakte**

Toen in 1827 het kanaal Terneuzen-Sas van Gent en het zijkanaal naar Axel waren gegraven, bleef aan de zuidoostzijde van de daardoor ontstane driesprong bij Sluiskil een watervlakte over. Het was een deel van het v.m. Axelse Gat met een aftakking naar de Zwartenhoekse sluis, zie A, fig. 95. Het Axelse Gat was nl. aan de westzijde van het kanaal-tracé afgedamd met een „kapitale dijk” B, waarin een tijdelijke houten sluis was gebouwd voor de afwatering, die dienst moest doen tot het kanaal klaar was.

Het afgesloten deel van het Axelse Gat vormde een ondiep water dat al spoedig betiteld werd als de Axelse Vlakte. In 1875 werd reeds een deel van de Axelse Vlakte van een omkading voorzien om zand te bergen dat door verdieping van het kanaal vrij kwam.¹⁸³⁾ Een door een internationale commissie ontworpen overeenkomst ter verbetering van het kanaal Terneuzen-Gent werd op 29 juni 1895 gesloten. Daarbij behoorde het indijken van het Axelse Gat; tevens werd de scherpe bocht bij Sluiskil verruimd en werd bij de Axelse Vlakte over een paar km een nieuw kanaal gegraven. Tussen beide kanaalarmen bleef een driehoekig eiland over dat ook bekend werd als de Axelse Vlakte (inmiddels weggebaggerd). Bij deze kanaalverbetering, die in 1900/10 werd uitgevoerd, werd ca 6.660.000 m³ grond verzet, waarvan 640.000 m³ in de Westerschelde is gelost, 2.605.000 m³ in ophoging is verwerkt en 3.415.000 m³ op de grondbergplaats in de Axelse Vlakte werd geborgen.¹⁸⁴⁾ De Axelse Vlakte (nr 298/299) — 140 ha — was toen volledig uit het water „gerezen”. In fig. 95 zijn enkele fasen getekend. Het oostelijke deel van die Axelse Vlakte heet de Dekkerspolder (nr 298) — 85 ha — en staat te boek als zijnde „bedijkt” in 1906. Men zou in dit geval beter van een droogmaking kunnen spreken, maar dan niet ontstaan door bemaling, maar door ophoging of demping, hetgeen reeds gedeeltelijk in 1875 was geschied.

**Melania-
polder c.a.**

Tot de bijkomende werken van het kanaal Terneuzen-Sas van Gent hoorde ook de afdamming van het Sassche Gat ten noorden van Sas van Gent. Dat geschiedde in 1826 bij de zuidelijke dijk van de (Oud) Pape-schorpolder. De bedijking kreeg de naam Nieuwe polder van Sas van Gent (nr 300) — 72 ha — ook wel genoemd Melaniapolder —. Toen de polder in 1854 meer dan één eigenaar kreeg moest een polderbestuur worden aangesteld. De aan weerszijden van het kanaal gelegen poldergedeelten

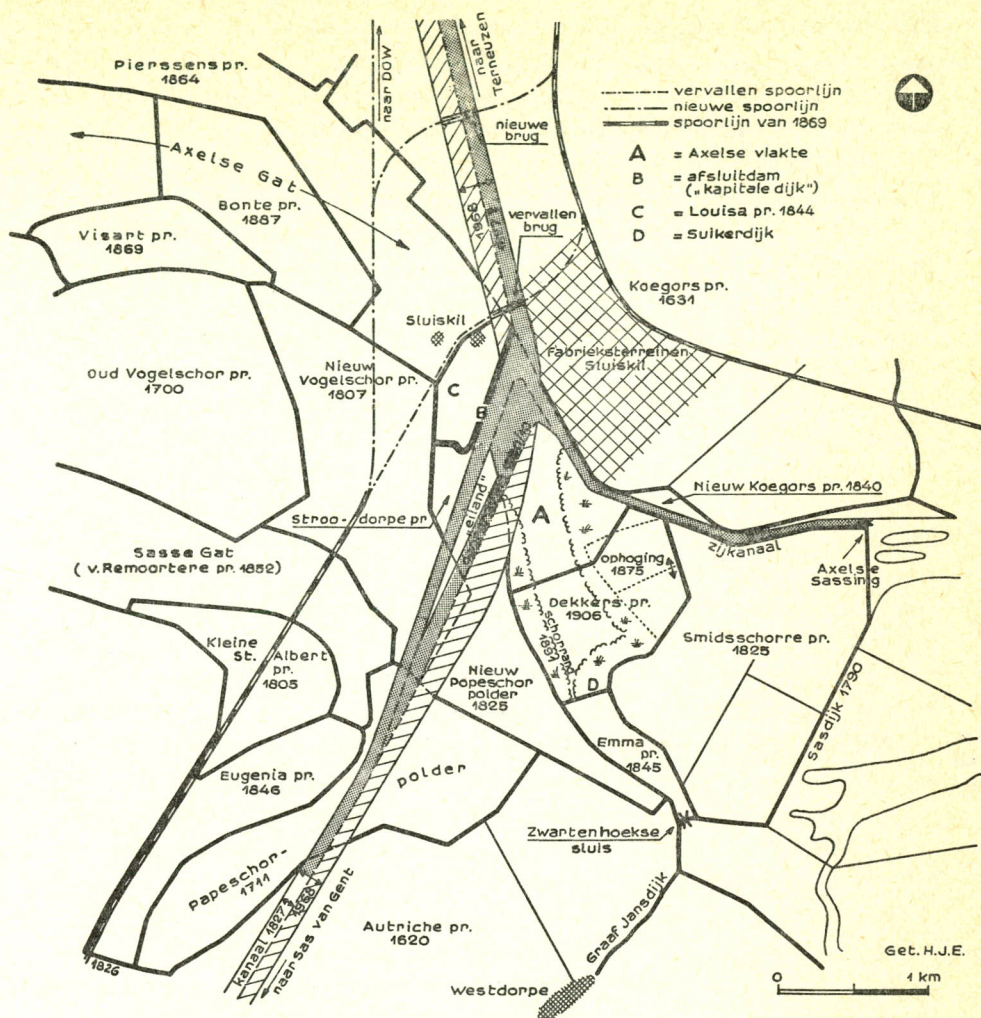

fig. 95. Situatie van enige kanaal- en polderwerken c.a. rond Sluiskil en de Axelse Vlakte sinds 1827. Het kanaal van 1827 met de doorgraving 1900/10 is grijs getint; de kanaalverbreding van 1961/68 is enkel gearceerd.

werden van toenaf apart bestuurd; het westelijk deel (46 ha) kreeg de naam Ghellinckpolder (nr 301) naar een bekende Vlaamse familie de Ghellinck, die daar eigendommen bezat. Ghs. de Ghellinck was dijkgraaf van de polder.^{184a)}

De verzanding van de afgesloten Sassche Vaart ging daarna in vrij snel tempo. Bij K.B. d.d. 7 december 1845 werd dan ook vergunning verleend voor het bedijken van 80 ha schor in het Sassche Gat aan F. W. Baron van Zuijlen van Nievelt, ontvanger der domeinen te Sas van Gent en aan A. E. Gheldolf c.a.¹⁸⁵⁾ De bedijking (afdamming) volgde in 1846

en kreeg de naam Eugeniapolder (nr 302) — 80 ha — genoemd naar de echtgenote van genoemde Gheldolf, destijds een bekend geschiedkundige te Gent. In 1851¹⁸⁶) werd andermaal octrooi verleend voor bedijking van schorren en slikken in het Sassche Gat. Deze polder, die in 1852 gereed kwam¹⁸⁷) werd de Van Remoorterepolder (nr 303) — 203 ha — genoemd naar het geslacht van die naam.

**Louisapolder
c.a.**

Het lag voor de hand dat na de afdamming van het Axelse Gat in 1825 (dam B in fig. 95), de aanslibbing ten westen van die dam bevorderd zou worden. De inpolderingen volgden elkaar dan ook regelmatig op. Eerst werd in 1844 27 ha schor tegen de westelijke kanaaldijk (benoorden Stroodorpe) ingepolderd verband houdende met wijziging in de waterafvoer. — De Louisapolder (nr 304) genoemd naar één der prinsessen Oranje Nassau^{184a}) was daarmee gerealiseerd (zie C in fig. 95).

In 1863 werd vergunning verleend tot bedijking van een partij schorren aan de noordzijde van Axelse Gat en aansluitend tegen de Louisapolder. De aanbesteding van 3½ km dijk, inclusief de bouw van 2 duikers en 2 heulen (kleine duikers), geschiedde voor f 69.500.¹⁸⁸) De polder, bedijkt voor gezamenlijke rekening van de eigenaars der schorren, kwam gereed in 1864 en kreeg de naam Pierssenspolder (nr 305) — 168 ha —, genoemd naar Philippus Petrus Thomas Pierssens (1794-1873), die een tijdlang burgemeester van Hulst is geweest.¹⁸⁹)

**Seijdlitz-
polder en
Visartpolder**

Aan de zuidzijde van het Axelse Gat was in 1856 door de compagnie Blémont voor een bedrag van f 70.000, de Seijdlitzpolder (nr 306) — 107 ha — bedijkt. De polder werd genoemd naar de landeigenaar notaris Willem Seijdlitz te Hulst, ook reeds vermeld bij de naar zijn dochter genoemde Catharinapolder in het Hellegat.

Bij K.B. van 13 februari 1869, nr 13 werd vergunning verleend voor het bedijken der schorren in het Axelse Gat gelegen voor de polders Oud en Nieuw Vogelschor (nrs 292/293) en voor de Seijdlitzpolder (nr 306). De bedijkingswerken werden aanbesteed voor f 43.440.¹⁹⁰) In 1869 kwam de bedijking gereed; er was ruim 2 km dijk aangelegd, waaraan de stormvloed van oktober en november 1869 vrij beduidende schade toebrechten, die echter spoedig werd hersteld. Het bedijkte schor kreeg de naam Visartpolder (nr 307) — 60 ha —, naar de eigenaar, lid van een Brugse familie.

**Kleine
Stellepolder**

Bij Z.M. besluit van 16 mei 1866, nr 66, werd vergunning verleend tot bedijking van de domaniale schorren genoemd „De Kleine Stelle”, één der jongste opwassen gelegen in de Braakman ten noordwesten van Philippine. Nadat in juni van hetzelfde jaar de aanbesteding van het bedijkingswerk had plaats gevonden voor een bedrag van f 81.000¹⁹¹) kwam in november 1866 de polder, genaamd „de Kleine Stellepolder” (nr 308) — 79 ha — gereed. Een droevige gebeurtenis bij dit bedijkingswerk was dat onder de

ongeveer 500 dijkwerkers, de cholera uitbrak, waarbij een 25-tal slachtoffers viel te betreuren. In fig. 96, p. 259 is de situatie van de nieuwe polder aangegeven zo die in februari 1867 is opgemeten door de landmeter van het Kadaster I. I. B. Wiecking. De polder lag toen als een opwas tussen jonge schorren en hoge zandplaten in het Braakmangebied. Ten noorden van de opwas gaf de geul „het Kleine Scheer” toegang naar het toenmalige haventje „van den Hoek” bij Mauritsfort, terwijl men via een aftakking van die geul zuidwaarts naar Philippine kon komen. Ook kon men ten zuiden van de Kleine Stelpolder via het Hondengat de haven van Philippine bereiken.

In 1878 lag in het gemeentehuis van Philippine ter inzage voor belanghebbende besturen en personen, een vergunningaanvraag tot het bedijken van 185 ha schorren in het Sassche Gat onder de gemeenten Sas van Gent, Terneuzen en Hoek met kennisgeving dat belanghebbenden bevoegd waren binnen 14 dagen eventuele bezwaren tegen de voorgenomen bedijking in te dienen.

Vergaert-
polder

Het belangrijkste bezwaarschrift kwam van B. en W. van Philippine, i.v.m. de nadelige gevolgen van de bedijking voor de haven van Philippine. Door Gedeputeerde Staten van Zeeland werd daarover een verslag aan de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gezonden met het advies, de vergunning niet te verlenen alvorens tussen de concessionarissen en belanghebbenden overeenstemming zou zijn bereikt.

Een langdurige briefwisseling tussen de departementen van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën was het gevolg. Aan ir M. B. G. Hogerwaard (toen nog in dienst bij de Rijkswaterstaat) werd in 1881 opgedragen een onderzoek in te stellen naar de ingebrachte bezwaren en een plan op te maken. Hogerwaard kwam tot de conclusie dat verplaatsing van de haven van Philippine westwaarts naar het zgn. „Noorwegen” (fig. 97) ernstige overweging verdiende. De zeer gunstige ligging van de noordwestpunt van Philippine maakte het mogelijk door het aanleggen van een haventje aldaar, aan die gemeente nog voor lange tijd voldoende gemeenschap met het buitenwater te verzekeren. De begroting was f 35.000.

Het werd billijk geacht dat door belanghebbenden werd bijgedragen in de kosten, te weten $\frac{1}{3}$ door de bedijkers, $\frac{1}{3}$ door het Rijk en $\frac{1}{3}$ door de gemeenten en de polders Stad Philippine, St Pieters en door de Verdronken polder. De polders waren erbij betrokken i.v.m. verbetering van de afwatering. De gemeente Philippine bleek niet bij machte het aandeel in de kosten te dragen, zodat het plan werd verlaten. Een nieuw bedijkingsplan werd vastgesteld waaraan een bepaling werd verbonden voor het maken van een spuiboezem om alsnog de bezwaren, voortvloeiende bij uitvoering van het nieuwe plan, op te heffen. De kosten van

de spuiboezem waren voor de bedijkers; het onderhoud en de bediening kwamen voor Rijksrekening.

In 1883 vond de aanbesteding der werken plaats voor f 97.900.¹⁹²⁾ In november 1884 werd de bedijking voltooid; ze kreeg de naam Vergaertpolder (nr 309) — 201 ha — naar een der eigenaren A. Vergaert.

Bontepolder

In 1885 was opnieuw een aanvraag tot bedijking van ca 100 ha schor in het meest oostelijk deel van het Axelsche Gat in behandeling. Die aanvraag leverde minder moeilijkheden op, zodat bij K.B. d.d. 25 mei 1886 de concessie werd verleend aan „'s Rijks domein" en aan de polder Klein Zevenaar (of Noordwestenrijk — nr 283 —), als eigenaar van de buitengronden in het Axelsche Gat. De bedijkingswerken bestaande uit een afsluitdam van ca 720 m lengte tussen de Visart- en de Pierssenspolder werden eind 1886 aanbesteed voor f 25.500 en kwamen in september 1887 gereed. De langs de dam en de twee in de polder aangelegde wegen (zandbanen) werden op 1 mei 1888 voor het publiek verkeer opengesteld.¹⁹³⁾ De polder kreeg de naam Bontepolder (nr 310) — 101 ha —, genoemd naar de familie Bonte als grootste belanghebbende in de polder.

**Mossel- en
Kanaal-
polder**

In 1898 kwam de haven van Philippine opnieuw aan de orde toen een vergunning werd aangevraagd tot bedijking van de gronden in de Braakman tussen de stad Philippine-, de Kleine Stelle- en de Vergaertpolders in de gemeenten Philippine en Hoek, in combinatie met het aanleggen van een open scheepvaartkanaal van de haven van Philippine naar de vaargeul in het Axelsche Gat. Nadat bij K.B. d.d. 2 maart 1899 vergunning was verleend werden de bedijkingswerken in hetzelfde jaar aanbesteed voor f 292.500¹⁹⁴⁾ en kwamen deze in 1899/1900 gereed. Door de aanleg van het scheepvaartkanaal waren in feite twee polders ontstaan. Het gebied ten oosten van het kanaal kreeg de naam Kanaalpolder (nr 311) — 86 ha —, terwijl het gedeelte ten westen daarvan de naam Mosselpolder (nr 312) — 141 ha — kreeg. De namen spreken in dit gebied voor zichzelf.

Opmerkelijk is dat een besluit (d.d. 9-11-1900) van de Provinciale Staten van Zeeland om beide polders tot één waterschap samen te voegen, de koninklijke goedkeuring niet kon verkrijgen, op grond van de overweging dat deze polders geen enkel waterstaatsbelang gemeen hadden.¹⁹⁵⁾

**Van
Wuyck-
huise-
polder**

In 1910 werd door de Directeur der Registratie en Domeinen te Middelburg vergunning aangevraagd om te bedijken „gronden in het „Axelsche-gat, zijnde het meest oostelijke gedeelte van den Brakman, „in de gemeente Hoek".

Op 24 februari 1911 werd de vergunning verstrekt door de minister van Waterstaat. Aanbesteding voor het bedijkingswerk volgde op 11 april 1911 te Middelburg voor een prijs van f 63.900; mede-eigenaren-bedijkers van de gronden waren M. L. Thienpont te Oudenaerde (B.), O. Claeys Fievé, A. Osterrieth Lippens en Y. Cortvriendt.¹⁹⁶⁾

Het werk werd een „ouderwetse” bedijking of liever gezegd, afdamming van een gedeelte van de verzande Braakman, waarbij in het bestek nog sprake was van: „spekdammen en van een voorversching”, van cementijzeren duikers en buizen, evenals van een glooiing van briksteen tussen kribpalen en van keien uit de groeven van Lessines of Quenast, de zgn. recoupins façonnées. De werken, die onder leiding van de Hoofdopziener der Domeinen in Zeeland, I. L. van Wuyckhuise (1844-1928), werden uitgevoerd, kwamen in 1912 gereed.

Dat Isaak Levinus van Wuyckhuise een functionaris was, die door grote ijver en intensieve studie, een waterbouwkundige van formaat was geworden, moge blijken uit een in 1928 verschenen levensbeschrijving.¹⁹⁷) Mede gelet op zijn Zeeuwsvlaamse herkomst (hij werd geboren op 25 oktober 1844 te Aardenburg), leek het ons op zijn plaats, een aantal door hem uitgevoerde activiteiten, waarvan verscheidene voor Zeeuwsch Vlaanderen van groot belang zijn gebleken, te memoreren.

„Op 16-jarige leeftijd vestigde hij zich reeds te Middelburg om aldaar zijn technische „opleiding te ontvangen van den gemeente-architect, den heer Krijger. Hoofdzakelijk „door zelfstudie behaalde hij in 1863 het diploma van gezworen landmeter en in 1871 „de middelbare acte rechtlijnig teekenen en perspectief, waarna zijn benoeming volgde „tot leeraar aan de Burgeravondschool te Middelburg voor bouwkundig teekenen.

„Bij de gemeentewerken maakte hij een goede en praktische leerschool door bij de „uitvoering van verschillende werken zoals bruggen en rioleringen. Met den praktijk „van het bedijkingswezen kwam hij eerst in aanraking als dagelijksch opzichter bij „de bedijking van den Elisabethpolder in 1866-'67, waarbij hem 't toezicht was „opgedragen op den bouw van de uitwateringssluits en den opbouw van een ge- „deelte zeedijk”.

In 1869 was hij werkzaam bij de ontmanteling van vestingwerken; van 1870-1874 volgde een tweede periode bij de gemeentewerken Middelburg; enige door hem in die stad geconstrueerde bruggen zoals de Koningsbrug (inmiddels in 1968 vernieuwd) waren daarvan het bewijs. Op 1 januari 1874 trad hij als opziener voorgoed in dienst van 's Lands Domeinen in Zeeland; van 1890-1915 was hij hoofdopziener. Hem werd o.a. opgedragen het in kaart brengen, verkavelen en uitbakenen van de oesterpercelen in de Oosterschelde en een visserijonderzoek in de Zuiderzee bij Wieringen. Na 1890 ontwierp en leidde hij behalve de bedijking van de naar hem genoemde polder, andere bedijkingswerken in Zeeuwsch Vlaanderen zoals van de Koninginnepolder (1893), Koningin Emmapolder (1897), Kanaal- en Mosselpolder (1899/1900), Hedwigpolder (1907), Van Dunnépolder (1907), alsmede van de Anna Mariapolder (1886), Völckerpolder (1903), Hogerwaardpolder (1912) en de herdijking van de Bathpolders (1906) in Zuid-Beveland en van de Prins Hendrikpolder (1907) bij St Philipsland. De regering benoemde hem voor zijn activiteiten tot ridder in de orde van Oranje Nassau.

Dat zijn verdiensten bijzonder werden gewaardeerd bleek ook, toen eigenaren van de in 1912 gereed gekomen nieuwe bedijking in Zeeuwsch Vlaanderen voorstelden de polder naar hem te mogen noemen. De Staten van Zeeland besloten overeenkomstig dit voorstel. De polder verkreeg dus de naam Van Wuyckhuisepolder (nr 313) — 214 ha —. In 1914 besloot hij op 70-jarige leeftijd het geregelde werk te beëindigen, maar heeft bij de watersnood van 1916 nog de leiding gehad bij een herdijking op Zuid-Beveland.¹⁹⁸). Hij overleed 30 november 1928 te Middelburg.

**Dijk-
meester-
polder**

De Braakman, waarvan het ontstaan (behandeld in hfdst. I, par. 1) enkele eeuwen geleden veel ellende had veroorzaakt is rond de jongste eeuwwisseling een slibvanger van formaat geworden. De vele afdammingen ten westen en ten oosten van de inham, waardoor een aantal polder-eilanden met het vasteland van Vlaanderen waren verenigd, hadden daartoe mede bijgedragen.

Nadat de westelijke toegang naar Philippine in 1900 was afgesloten, (bedijking Mosselpolder) was in de meest zuidoostelijke hoek van de Braakman een gebied van jonge schorren en hoge zandplaten overgebleven, dat weldra rijp was voor bedijking. Omstreeks 1914 kwam een plan ter tafel om een dijk te leggen tussen de Kleine Stellepolder en de Angelinapolder, waarmee globaal 600 ha in het zuidelijk deel van de Braakman van het getij kon worden afgesloten. Het Pottegat, de toegang tot het haventje van Boekhoute, zou daarbij worden ingedijkt; een nieuw haventje was aan de noordwestzijde van de nieuwe dijk gedacht. Waarschijnlijk door de inmiddels ontstane oorlogsomstandigheden (1914-1918) — de afwatering van een deel van België via de Isabellasluis kwam in het geding — kwam het plan niet tot uitvoering. Een beperkter bedijkingsplan kwam toen aan de orde waarbij zowel het haventje van Boekhoute als de suatie via de Isabellasluis intact bleef. Tenslotte onderging ook dit plan nog een wijziging, waarbij het genoemde haventje verlegd werd naar de Isabellasluis. Na verkregen concessie werd dan ook in 1918 door het Domeinbestuur onderhands aanbesteed „het bedijken van de buitengron- den gelegen in de Braakman, vóór de polders Groote Isabella, Philippine, Mossel en Kleine Stelle”. De aanbestedingsprijs was f 890.000; daarbij was ook inbegrepen de aanleg van een haven en van een scheepvaart- en suatiekanaal naar het Pottegat, alsmede de bouw van een suatiesluis. De uitvoering van de werken, die alle in 1920 gereed kwamen, geschiedde voor rekening van het Rijk en van enige medebedijkers.¹⁹⁹)

Het sluitgat had een vloeddebiet van ongeveer 2 miljoen m³ water. Dwars door de kreek (in het sluitgat) was een brugconstructie gebouwd, waarop dubbel spoor was aangelegd. Door bij laag water over deze steiger grote hoeveelheden grond aan te voeren en te storten werd het sluitgat

fig. 79.

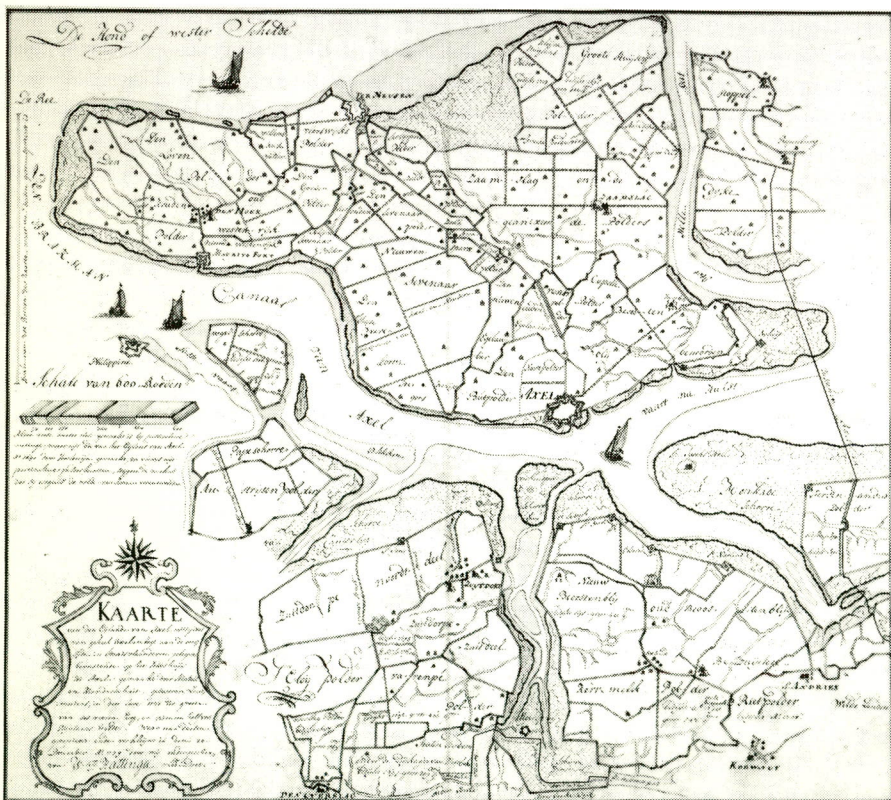
Schorren gelegen tussen Hulst en Axel met plan van bedijking, zie dammen P-Q en F-G-H, in 1789. Bij Q is de Axelse Sassing, bij F het Lunterse Sas. De streeplijn is de „Derde Verkorting”.

fig. 80.

Alg. Rijksarchief, Den Haag

Het eiland Axel-Zaamslag-Terneuzen-Hoek in 1733 door Matelé en Manderschait. Gecopieerd door W.F. Hattinga in 1739.

R.A.Z., Middelburg, Hattinga

gedicht. De benodigde grond was 2 keer zoveel als volgens het wiskundig profiel was berekend. Door deze sluiting was een gebied van 344 ha van eb en vloed afgesloten. De bedijking (zie fig. 97) kreeg de naam Dijkmeesterpolder (nr 312), naar de toenmalige (1906-1921) Commissaris der Koningin in Zeeland mr Herman Jacob Dijkmeester.

Nadat tot 1920 een groot deel van de schorren in het Braakmangebied **Braakmanpolder** een eldorado was geweest voor de landaanwinners, bleef nog een grote inham over; de waterkering langs dit schorren-, slikken- en krekengebied had een lengte van bijna 28 km. Tussen 1820 en 1920 was ca 3000 ha schor ingepolderd. De invoering van het bekende Engelse slijkgras (*Spartina Townsendii*) door ir A. G. Verhoeven in Zeeland (1924) en zijn uitplanting in de Braakman, bleek bevorderlijk voor de aanslibbing. Dat was in 1926 voor de toen bestaande Commissie tot Werkverruiming in Zeeuwsch Vlaanderen²⁰⁰) aanleiding om bij de Minister van Financiën een verzoek in te dienen om ca 250 ha schorren in het zuidelijk deel van de Braakman te doen inpolderen door het leggen van een dijk van A naar B; een variant was een kleinere inpoldering met een dijk van A naar C, (zie fig. 97).

De Commissie had daarmee op het oog de, vooral in de winter, heersende werkloosheid onder de Zeeuwsvlaamse landarbeiders te bestrijden; de in 1920 en in 1926 bedijkte Dijkmeester- en Hellegatpolders werden genoemd als voorbeelden van arbeidsintensieve werken. De voorbereiding van een dergelijk werk nam evenwel zoveel tijd in beslag — in dit gebied ook op internationaal niveau — dat een dergelijk object niet geschikt werd geacht om de werkloosheid, althans op korte termijn, te verminderen. Aan het verzoek kon derhalve niet worden voldaan.

Een nadelig gevolg van de aanslibbing was dat de afwatering van een aantal omliggende polders in het gedrang kwam; ook suatiegeulen slibden dicht. Vooral na de oorlog 1940-'45 kwam dit sterk naar voren. Het werd een internationale kwestie; een deel (ca 12000 ha) van Belgisch Vlaanderen moet nl. volgens de Conventie van Gent van 20 mei 1843, het overtollige water via de Braakman op de Westerschelde lozen. Omstreeks 1930 was de suatie al zeer moeilijk, soms onmogelijk, men moest dan met noodgemalen werken. Een en ander leidde opnieuw tot het maken van bedijkingsplannen van het Braakmangebied; o.a. werd een dijk (D-E in fig. 97) ontworpen van de zuidwestelijke hoek van de Lovenspolder aan de oostzijde, naar de Koninginnepolder aan de westzijde van de Braakman. Dit plan kwam evenmin aan uitvoering toe.

Na de oorlog 1940/45 werden andere plannen, waarbij een afsluitdam meer rivierwaarts zou worden gelegd, in studie genomen. Tenslotte werd het huidige tracé gekozen „als zijnde een zeer economische oplossing ten opzichte van directe en toekomstige kosten”.²⁰¹) In het waterloopkundig

laboratorium in de Noordoostpolder werd op schaal 1 : 45 een model gebouwd van het Braakmangebied om de juiste wijze van het dichten van het oostelijke sluitgat te kunnen vaststellen. Men koos de methode van aanleg van een beteugelingsdam met 2 drempelhoogten nl. de westelijke helft op N.A.P. — 6.50 m en de oostelijke helft op N.A.P. — 8 m. Het gemiddeld vermogen (in- en uitstroming samen) van de Braakmangeul bedroeg 36 miljoen m³; daarvan kwam 8 % voor rekening van de Westgeul en 92 % voor rekening van de Oostgeul. De Westgeul werd eerst gedicht. Nadat het dijkslichaam daar aan weerszijden was uitgebouwd, bleef een opening van ongeveer 150 m breed over. In de geul werden enkele bakken aan de grond gezet om de breedte van de op te spuiten zanddam te beperken. Nadat op 3 april 1952 aanvankelijk alles volgens plan verliep, ontstonden doorbraken tussen de gezonken bakken, die veel oponthoud veroorzaakten. Men kon de opkomende vloed niet voor blijven; de op de kade werkende draglines moesten hals over kop retireren. De zanddam schuurde uit tot op de geulbodem. Toen werd het nachtwerk; met afgaand water werd het werk hervat. De daaropvolgende morgen — 4 april — was de Westgeul gedicht; de dam werd daarna spoedig waterkerend gemaakt.

Inmiddels was de drempel in de Oostgeul opgezonken en opgestort en werden landhoofden uitgebouwd, zodat een sluitgat van 111,50 m breed overbleef. Daarin werden stroomsnelheden gemeten van 2,60 m/sec bij vloed en van 1,95 m/sec bij eb. Aantasting van de geulbodem bleef niet uit. De sluiting zou plaats hebben met 2 Phoenix-caissons (genoemd Oostponton en Westponton), afkomstig van de invasiehavens van 1944 in Normandië. Toen op zaterdag 28 juni 1952 tijdens hoogwaterkentering de zgn. Oostponton zonder tegenslag was geplaatst, stegen de stroomsnelheden in het dan resterende sluitgat tot 3,52 m/sec bij vloed en 3,60 m/sec bij eb.

Maandag 30 juni 1952 volgde plaatsing van de zgn. Westponton. Toen om 13.51 uur deze „deur” tegen de Oostponton werd geduwd, de afsluiters werden geopend en de Phoenix op zijn definitieve basis zakte werd met het bekende sirenegeloei van sleepboten en werkschepen en met hijsen van de Nederlandse driekleur aangekondigd dat de Braakman was afgesloten.

Hoewel onmiddellijk werd aangevangen met zand spuiten en steen storten rond de pontons kostte het toch veel moeite om de dam gesloten te houden. Tussen de pontons en de landhoofden ontstonden nog krachtige stromingen. Alleen door voortdurend storten van keileem en steen werd uiteindelijk de afsluiting volledig; dat kon men zeggen op 16 juli 1952.²⁰²⁾

Men had behalve de caissons en betonelementen bijna 52000 m² zink-

en kraagstuk en ruim 30000 ton lichte en zware stortsteen aan de afsluiting verwerkt. Aan de gehele afsluitdam was bovendien 520.000 m³ zand gespoten en 34000 m³ klei aangebracht. Met inbegrip van de bijbehorende werken zoals het graven van een afwateringskanaal, het maken van een spuiكوم in de Lovenpolder, het bouwen van suatiesluizen inclusief de ter beschikking gestelde materialen werd bijna voor 7 miljoen gulden verwerkt. Het eerste gedeelte was aangenomen door de N.V. Amsterdamse Ballastmij, het tweede gedeelte door het Hollands Aannemersbedrijf Zanen Verstoep. De verdere afwerking zoals het baggeren van het Isabellakanaal en van het Philippinekanaal en aanleg van een gedeelte der wegen geschiedde door de fa Hageman en Zn te Zwolle.²⁰³⁾

Van het bedijkte gebied waarbij in dit geval de landaanwinning niet voorop heeft gestaan behoorde slechts ca 60 ha aan particulieren; de rest is eigendom van de Staat der Nederlanden, die ook de 60 ha heeft aangekocht. Met deze bedijking was de eerste waterkering ingekort van ca 28 km tot bijna 2,7 km. De nieuwe zeedijk kreeg de naam Wevelswaaldijk als herinnering aan het eertijds in die omgeving verdrongen plaatsje Wevelswaale.²⁰⁴⁾ Van deze jongste Zeeuwsvlaamse polder, die onder de naam Braakmanpolder (nr 315) — 1525 ha — voortbestaat is ong. 910 ha schorgrond, 410 ha zandgrond en 205 ha water. Een groot deel is bestemd voor recreatie, onder beheer van de nieuwe gemeente Terneuzen. Ongeveer 200 ha bos werd in 1954/57 aangeplant (zie par. 1, hfdst. I), terwijl een ruim bungalowpark werd opgebouwd. Er wordt wel gesproken van de „Braakmanoase”; het natuurreservaat kreeg de naam „Westgeul”, waar inmiddels door deskundigen enkele honderden planten, waaronder zeldzame soorten, werden gedetermineerd. Op 20 mei 1961 werd het veelzijdige recreatiecentrum „Braakman” voor het publiek toegankelijk gesteld.

§ 27. ORGANISATIE EN BESTUUR

Graafschappen en wateringen

Men kende eertijds in de Vlaams-Hollandse kuststreek het graafschap Holland en het graafschap Vlaanderen. Zeeland (zonder het tegenwoordige Zeeuwsch Vlaanderen) was tot in de 13e eeuw een deel van het graafschap Holland, daarna sprak men van het graafschap Zeeland, zonder dat echter de band met Holland verbroken werd. Zeeuwsch Vlaanderen maakte oorspronkelijk deel uit van het graafschap Vlaanderen; eerst in 1814 werd dat gebied bij Zeeland gevoegd (zie par. 1, hfdst. I).

Het beheer en bestuur van vele poldergebieden berustte in de middeleeuwen veelal bij zgn. „wateringen”. In het huidige Zeeuwsch Vlaanderen waren destijds de voornaamste wateringen:

- a. Groede/Cadzand,
- b. Oude Hevene of Oude Yvene,
- c. Bewesten-Eede,

- d. Beoosten-Eede,
- e. Bewesten-Blyde en
- f. Beoosten-Blyde.²⁰⁵⁾

Ze zijn in fig. 98 schetsmatig aangegeven. Door de vele overstromingen en als gevolg van krijgsverrichtingen zijn die oude wateringen vervallen en werden de daarna bij herdikking gewonnen gebieden in andere vorm geformeerd, hetzij in waterschappen of als een afzonderlijke polder.

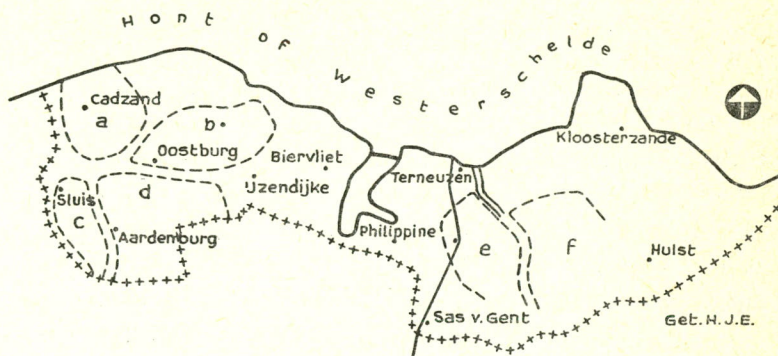

fig. 98. De ligging der 6 middeleeuwse wateringen in het huidige Zeeuwsch Vlaanderen. a = Groede/Cadzand; b = Oude Yvene; c = Bewesten Eede; d = Beoosten Eede; e = Bewesten Blyde; f = Beoosten Blyde (volgens S. J. Fockema Andreae).

Het huidige West Zeeuwsch Vlaanderen (waarin de onder a t/m d **Het Vrije van Sluis** genoemde wateringen lagen) ressorteerde onder het Vrije van Brugge (een bestuurseenheid binnen het graafschap Vlaanderen) dat in 1580 toetrad tot de Unie van Utrecht, die op 22 januari 1579 gesloten was. Maar de stad Brugge viel in 1584 in handen van Parma waardoor het Vrije van Brugge, behalve het oostelijk gedeelte (het zgn. Oost Vrije) aan de Unie van Utrecht werd onttrokken. Het Oost Vrije dat bij resolutie van 5 februari 1586 ontheffing kreeg van alle onderhorigheid aan Brugge, werd in 1587 door Parma bezet maar in 1604 maakte Prins Maurits dit ongedaan waarna dit gebied staatkundig t.o.v. Zeeland in de plaats trad van Het Vrije van Brugge en als Het Vrije van Sluis de geschiedenis in ging. Op het eind van de 18e eeuw bestond Het Vrije van Sluis uit: het Land van Cadzand, het Oostburger Ambacht en het Aardenburger Ambacht, zie fig. 99, p. 259.

In Het Vrije van Sluis trad op het „College 's Lands van den Vrije van Sluis”, dat zowel bestuurs- als rechtscollege was, overeenkomstig het „College van den Vrije van Brugge”. Voor het Vrije van Sluis werd een Raad van Vlaanderen gevestigd te Middelburg.²⁰⁶⁾ Het College bestond uit een hoogbaljuw en acht schepenen, waarvan er één jaarlijks door de

afgevaardigden van de Staten Generaal tot burgemeester werd gekozen.²⁰⁷) Over de dijken en andere waterstaatswerken had het College het „oppertoezicht”. Commissarissen van het College waren in de praktische uitoefening van het oppertoezicht werkzaam. Tevens fungeerden nog zgn. hoofddirecteuren, voor het toezicht op de buitengewone waterstaatswerken van de polders.²⁰⁸) Het bestuur van de afzonderlijke polders van het Vrije werd gevormd door een dijkgraaf en gezwoenen.

De ontwikkeling in het polder- en waterschapswezen ging toentertijd steeds meer de kant op van decentralisatie, vooral na de vele herdijkingen in de 17e eeuw. Vrijwel elke herdijkte polder kreeg een zelfstandig bestuur, dat alleen de belangen van de eigen polder behartigde. Wel kwamen een aantal kleine polders door samenvoeging tot één waterschap zodat omstreeks 1940 in Zeeuwsch Vlaanderen ong. 225 waterschappen en/of afzonderlijke polders elk met een eigen bestuursorganisatie bestonden.

De Vier Ambachten

Wat „het Vrije” was in West, waren de Vier Ambachten in Oost Zeeuwsch Vlaanderen. De „Vier” omvatten de ambachten Assenede, Boekhoute, Axel en Hulst (zie fig. 23, p. 55). Ze ressorteerden onder het rechtsgebied van de kasselrij van Gent en onder de kerkelijke hiërarchie van het Bisdom Utrecht.²⁰⁹) Evenals in het Vrije voerde ook in de Vier Ambachten de graaf van Vlaanderen het overheidsgezag uit. Bij het vaststellen van de grens in 1664 kwamen van de ambachten Assenede en Boekhoute (waarvan reeds grote gedeelten in de Schelde waren verdwenen) slechts kleine gedeelten als Sas van Gent en Philippine met enig poldergebied bij de Noordelijke Nederlanden te liggen.

Nadat in de middeleeuwen door verschillende dijkdoorbraken — waarvan één der belangrijkste de Braakman deed ontstaan — het land was geteisterd, bleven de Vlaamse polders kwetsbaar voor overstromingen. De bodemdaling en de zeespiegelrijzing waar wij het in onze tijd zo druk mee hebben, waren waarschijnlijk toen al begonnen. Men zou kunnen denken dat Philips II dat reeds beseftte maar het was meer zijn centralistische neiging die hem deed besluiten een concentratie van poldergebieden in te stellen. Hij richtte in 1576 het vrij grote Waterschap „Het Quartier van Ter Neuse” op. Volgens Gallé was met de daarop betrekking hebbende ordonnantie van 2 maart 1576 een mijlpaal in de ontwikkeling van het waterschapsbestel in het deltagebied bereikt.²¹⁰)

Bovendien blijkt uit archiefonderzoek van De Bruin²¹¹) dat Philips op dezelfde datum in 1576 in het land van Saaftinge eveneens een groot waterschap heeft opgericht nl. voor de toenmalige polders Groot en Klein Merlemont (tegenwoordig kennen we de Marlemontsche plaat) en Speijer, annex de polder van Namen. Een waterschapsbestuur werd ingesteld bestaande uit een dijkgraaf en vijf gezwoenen. Een goed begin bleek in

deze zaken nog niet het halve werk te zijn als gevolg van politieke gebeurtenissen. Na de Pacificatie van Gent (1576) en de Unie van Utrecht (1579), moesten de oude toestanden op waterschapsgebied worden hersteld. Er zouden enkele eeuwen voorbijgaan eer men de toen teruggebogen lijn in die ontwikkeling weer opvatte.

In de „Franse tijd” rond 1800 volgde een omwenteling in het Zeeuwsche **Dijkkringen** polderwezen. Bij decreet van 11 januari 1811 werden o.a. werken van algemeen belang, de hulp aan de calamiteuze polders en de bestuursinrichting geregeld. Het tegenwoordige Zeeuwsch Vlaanderen met een deel van de Vlaamse grensstreek werd daartoe in zes dijkkringen verdeeld;²¹²) ze zijn aangegeven in fig. 100. Na vertrek der Fransen bleef het decreet

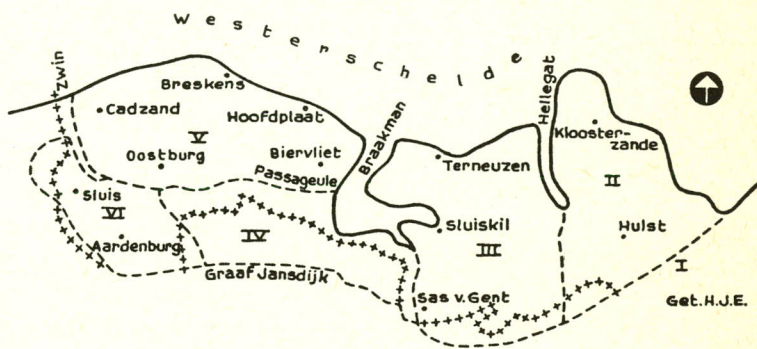

fig. 100. Zeeuwsch Vlaanderen 1811, verdeeld in dijkkringen.
I ring Calloo; II ring Hulst; III ring Axel; IV ring Philippine; V ring Cadzand;
VI ring Sluis (volgens S. J. Fockema Andreae).

van 1811 nog enige tijd van kracht tot 1840, toen het Algemeen Zeeuwsch Polderreglement werd ingevoerd. Dat reglement is sindsdien meermalen gewijzigd en thans niet meer van toepassing. De sinds kort gevormde waterschappen hebben elk een eigen reglement; behalve enkele afwijkende bepalingen ter zake van de grenzen en indeling in districten zijn die reglementen vrijwel aan elkaar gelijk.

In West Zeeuwsch Vlaanderen waren in de loop van de tijd vier vrije **De vm. water-schappen** waterkerende en vijf vrije niet-waterkerende waterschappen plus één vrij niet-waterkerende „gebundelde” polder ontstaan. (In dit geval betekent „vrij waterkerend”, direct aan zee of rivier gelegen en niet calamiteus; „vrij niet waterkerend” betekent beschermd door voorliggende polders en evenmin calamiteus.)

De vrije waterkerende waterschappen waren:

- a. het waterschap Cadzand (3271 ha), bestaande uit de 20 polders: Oudelandsche, Vierhonderd (beoosten de kerk), Strijdersgat, Zuidzande, Vierhonderd beoosten Terhofstede, Bewesten Terhofstede, Antwerper, Gars en Grubeke, St Joris, St Jans, Lijsbette,

- Mettenije, Eiken, St Christoffel, Kapelle, Groot Lodijk, Grote Bladelings, Kleine Bladelings, Retranchement en de Kasteelpolder.
- b. het waterschap Groede en Baanst (2076 ha), bestaande uit de 13 polders: Oude Groedsche, Nieuwe Groedsche of Oude Yve, Tuin, Isen, Oude, Stoute of Zoute, Proost, Bloks, Gerard de Moors, Kleine, Cletems, 's Graven en de Baanstpolder.
 - c. het waterschap Groot en Klein Baarzande (724 ha) opgericht in 1616 en bestaande uit de 16 polders: Klein Baarzande, Zuidoosthoek, Noordwesthoek, Zuidwesthoek, Heeren, Steenen, Buizen, Voise, Schallegalle, Parasijs, Roode, Gistelare, Zuidkerke, Veersche of Verse, Golen en de Elisabethpolder.
 - d. het waterschap Groot St Anna en Nieuwehove (193 ha) bestaande uit de 2 polders van gelijke naam.

De vijf vrije niet waterkerende waterschappen waren:

- a. het waterschap Beooster Eede en Hoogland van St Kruis (1335 ha) bestaande uit twee polders met gelijke naam als het waterschap.
- b. het waterschap Groot Boom en Goodsvliet (504 ha), eveneens bestaande uit twee polders met gelijklopende naam.
- c. het waterschap Groot Jonkvrouw-bezuiden (289 ha), bestaande uit de twee polders Groot Jonkvrouw-bezuiden en Groot Oudemans.
- d. het waterschap Oranje Dierentijd (817 ha), bestaande uit de twee polders: Dierentijd en Oranje (benoorden IJzendijke), opgericht 1 mei 1883, bij Zijner Majesteits Besluit d.d. 31 juli 1882, nr. 15.
- e. het waterschap Eiland en Brandkreek (953 ha) — opgericht in 1711? —, bestaande uit de tien polders: Brandkreek, Jeronimus, Kleine Oudemans, Krakeel, Kruis, Marguerite, Oude Passageule, St Joris, St Lievens en de polder Vrije.
Bovendien bestond in West Zeeuwsch Vlaanderen de Generale Prins Willem polder (3254 ha), die niet onder de waterschappen was gerangschikt maar uit de volgende acht polders was „gebundeld”.
Cathalijne, Dierkensteen, Generale Prins Willem 2e gedeelte, Nieuweveld, Oude Passageule, St Filips, Vrije en de polder Vijfhonderd in beoosten Eede.

In Oost Zeeuwsch Vlaanderen bestonden drie vrije waterkerende en dertien niet-vrije waterkerende waterschappen alsmede één bijzondere waterschap genaamd „Nol Kouden en Loven”.

De vrije waterkerende waterschappen waren:

- a. het waterschap Groot en Kleine Isabella (61 ha) bestaande uit de twee polders in de naam van het waterschap vermeld.
- b. het waterschap Loven en Willemskerke (621 ha) bestaande uit de twee polders eveneens in de naam van het waterschap vermeld.
- c. het waterschap De Verenigde polders van Ossenisse (898 ha), bestaande uit de drie polders: Hoogland, Nijs en Ser Arends.

Het bijzondere waterschap „Nol Kouden en Loven”, was speciaal voor het beheer en onderhoud van de Nol tussen de Kouden- en de Lovenpolder. Het waterschap dat werd opgericht in 1878 en opgeheven in 1962, bestond uit de Koudenpolder en uit het waterschap Loven en Willemskerke. Sinds de bedijking van de Braakman in 1952 had het bijzondere waterschap geen betekenis meer voor de oeververdediging van de Nol tussen beide polders.

De vrije niet-waterkerende waterschappen waren:

- a. het waterschap Absdale, Riet- en Wulfsdijk (1722 ha), bestaande uit de drie polders in de naam van het waterschap vermeld.

- b. het waterschap Aan- en Genderdijke (317 ha).
- c. het waterschap Ferdinandus (696 ha), bestaande uit de twee polders Groot of Oud Ferdinandus en Klein of Nieuw Ferdinandus.
- d. het waterschap Groote en Kleine Zoute (105 ha), bestaande uit de twee polders als in de naam genoemd.
- e. het waterschap Groote en Kleine Zuiddiepe (228 ha), bestaande uit de twee polders als in de naam genoemd.
- f. het waterschap Hengst en Rummersdijk (981 ha), bestaande uit de vijf polders: Groote Hengstdijk, Kleine Hengstdijk, Rummersdijk, Schapers en Zoute.
- g. het waterschap Koegors c.a. (1092 ha) bestaande uit de drie polders: Nieuwe Zevenaer, Koegors en Nieuwe Eglantier.
- h. het waterschap Lamswaarde c.a. (1907 ha) bestaande uit de dertien polders: Dullaert, Eekenis, Haven, Hoof- en Molen, Mispad, Oostvogel, Oudeland, Oude Stadshaven, Oversprong van de havenpolder, Ser Paulus, Stooft, Vitshoek en Westvogel.
- i. het waterschap Oude Graauw en Langendam (750 ha), bestaande uit de twee polders als in de naam vermeld.
- j. het waterschap Rieden c.a. (154 ha), bestaande uit de drie polders Oude Karnemelk, Rieden en Wildelanden.
- k. het waterschap Smids- en Koegorsschorre c.a. (251 ha), bestaande uit de twee polders Emma of Amelia en Smidsschorre.
- l. het waterschap Willem Hendriks en Klein Kieldrecht (729 ha) bestaande uit de twee polders als vermeld in de naam van het waterschap.
- m. het waterschap Zuid, Cats, St Anna en Sparks (377 ha) bestaande uit de vier polders als vermeld in de naam van het waterschap.

In tegenstelling tot de vrije polders en waterschappen kennen we de calamiteuze polders waarvan het onderhoud der waterkeringen geschiedt met bijdragen van Rijk en Provincie volgens de wet op de calamiteuze polders van 19 juli 1870. Een algemene uiteenzetting over het ontstaan van de calamiteuze polders werd reeds gegeven in deel I van deze serie. Een groot deel van de Zeeuwsvlaamse kust en van de oevers behoort tot de calamiteuze waterkeringen, die zijn aangegeven in fig. 101 en waarop de wet van 19 juli 1870 van toepassing is. Hieronder volgt daarvan een overzicht met daarachter vermeld de datum van het Koninklijk Besluit van goedkeuring:

WEST ZEEUWSCH VLAANDEREN

- a. waterkering van het calamiteuze waterschap Tienhonderd en Zwarte (K.B. van 16 augustus 1871).
- b. waterkering van de calamiteuze Adornispolder (K.B. van 16 augustus 1871).
- c. waterkering van het calamiteuze waterschap Oud en Jong Breskens (K.B. van 16 augustus 1871).
- d. waterkering van de calamiteuze polders Hoofdplaat en Thomaes (K.B. 21 juni 1888).

OOST ZEEUWSCH VLAANDEREN

- e. waterkering van de calamiteuze Nieuw Neuzenpolder (K.B. 2 maart 1873).
- f. waterkering van de calamiteuze polders Ser Lippens, Nieuw-Othene, Margaretha, Kleine Huyssens en Eendragt (K.B. 15 maart 1924).
- g. waterkering van het calamiteuze waterschap Walsoorden (K.B. 16 augustus 1871).

De onder a, b en c vermelde waterschappen waren reeds vóór 1871

calamiteus; bij de invoering van de desbetreffende wet werd hun calamiteus-zijn voortgezet. Dit was ook het geval met de onder d genoemde Hoofdplaatpolder, waarvan de „partage Zeeland” reeds calamiteus was verklaard bij K.B. van 21 augustus 1816, terwijl dit daarna ook geschiedde met het deel dat aanvankelijk tot de Generaliteit behoorde; in 1889 werd de Thomaespolder als calamiteuze waterkering daar bijgevoegd. Van de calamiteuze polders genoemd onder f, waren de daar drie laatstgenoemde polders reeds vóór 1871 calamiteus en zijn dat daarna gebleven; in 1924 werden de Ser Lippens- en Nieuw Othenepolders calamiteus verklaard waarmee groep f tot vijf polders was uitgebreid.

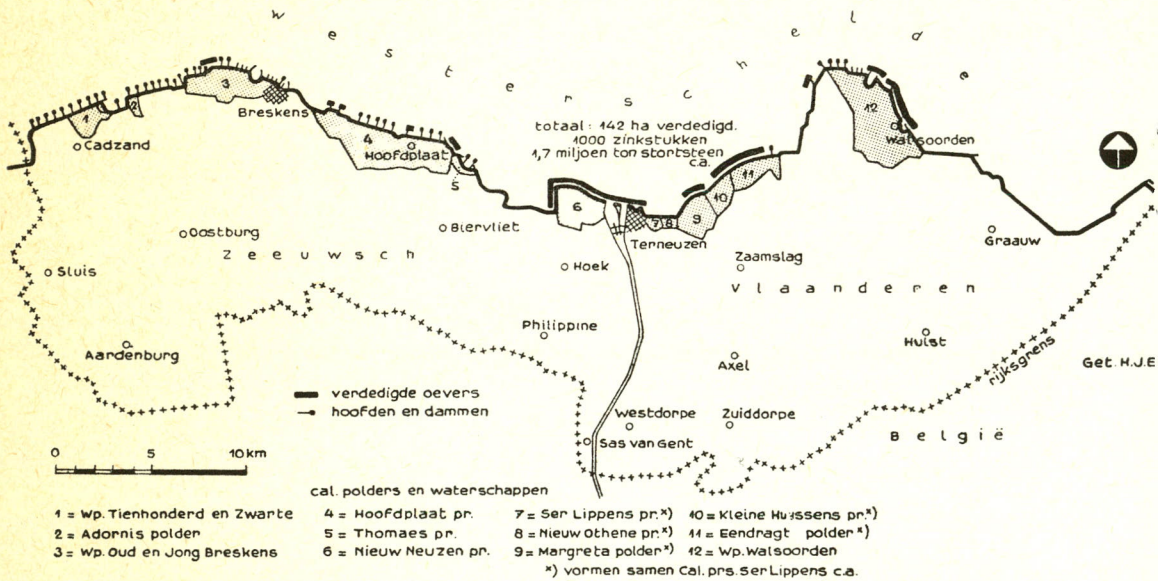

fig. 101. De calamiteuze polders in Zeeuwsch Vlaanderen (grijs getint) met aanduiding van de verdedigde oevervakken.

De Watering van Walsoorden was bij K.B. van 26 september 1844 onder de calamiteuze polders in Zeeland opgenomen.²¹³⁾ Zulks geschiedde naar aanleiding van een verzoek door het bestuur van de polders Molen-, Kievitte-, Perk-, Noorddijk- en Wilhelmus, destijds behorende aan „de Maatschappij ter begunstiging van Volksvlijt”, omdat de watering door herhaalde dijkverzakkingen in een ongunstige toestand verkeerde en jaarlijks aanzienlijke kosten tot voorziening vereiste.²¹⁴⁾

Voor niet-ingewijden in de Zeeuwse poldergeschiedenis zal het misschien vreemd in de oren klinken dat de Stad Philippinepolder, een nu ver landwaarts gelegen poldertje (28 ha, zie fig. 102), waarin de stad Philippine ligt, van 1872 tot 1899 tot de calamiteuze waterkeringen heeft be-

hoord. Het vaarwater naar Sas van Gent stroomde eertijds langs de zeekeringen van Philippine, dat vanaf 1900 nog enkel door een havenkanaal met de Westerschelde was verbonden, welk kanaal in 1952 door de afdamming van de Braakman, van het buitenwater werd afgesloten.

Andere calamiteuze waterkeringen in Zeeuwsch Vlaanderen, die vrij verklaard werden (d.w.z. niet meer gebonden aan de bepalingen, die aan calamiteuze polders zijn gesteld en het dijkonderhoud zelf kunnen bekostigen) zijn: waterschap Groot en Klein Baarzande (op 1 mei 1866), de Magdalenapolder bij Biervliet en de Koudepolder bij Hoek op 1 mei 1864.

Sinds de oprichting der nieuwe waterschappen wordt het dagelijks bestuur van de officieel zo genoemde „Waterschappen voor het besturen, beheren en bekostigen van de zeekeringen en oeververdedigingen van de calamiteuze polders of waterschappen” — ook genoemd „Buitenbeheren” — uitgeoefend door de dagelijkse besturen van die nieuwe waterschappen, zolang de wet van 1870 op de calamiteuze polders nog niet is opgeheven.

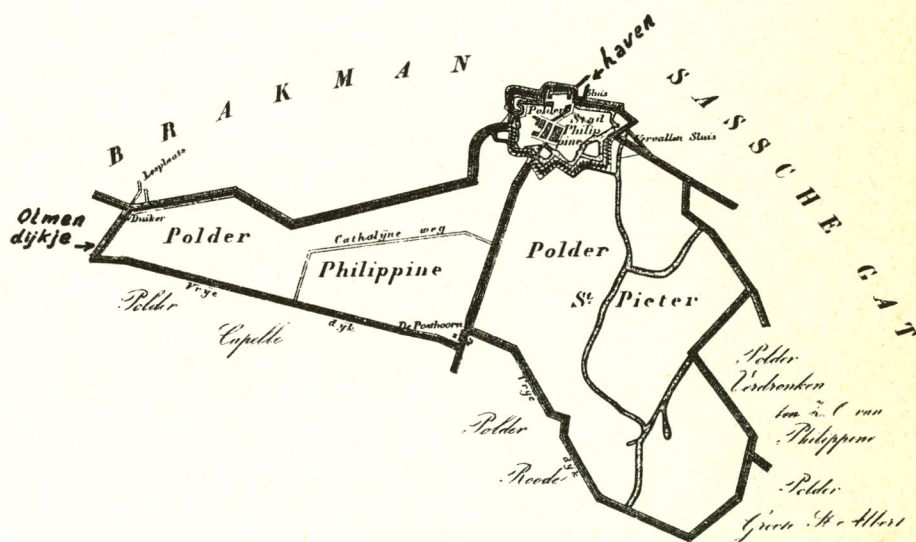

fig. 102. Situatie van de Stad Philippinepolder (tot 1899 calamiteus) en omgeving omstreeks 1860.

Een bijzondere groep polders in Zeeuwsch Vlaanderen zijn de internationale polders, die uiteraard in het grensgebied met België liggen; ze zijn in de eerder genoemde fig. 36 en 37 aangegeven en in de hiernavolgende staat vermeld. Voor zover dat mogelijk was is het ontstaan van die polders behandeld in de paragrafen, vermeld in de laatste kolom van de tabel.

**Inter-
nationale
polders**

nr in fig. 36/37	naam polder	Ned. gebied in ha	Belg. gebied in ha	bedijkt in	zie hoofdstuk II par.
WEST ZEEUWSCH VLAANDEREN:					
6	Kleine Boom	196	21	1672	2
9	Middelburgsche	44	193	1700	2
10	Papen 1e en 2e ged.*	45	?	1700	2
26	Willem Leopold*	134	495	1873	3
17	Robbemoreel	60	} 42	1716	3
18	Gouverneur	47			
19	Kraeyens nr 17, 18 en 19 vormden één waterschap.	33			
20	Maneschijn	26	} 725	ca 1282	
21	Brugsche	24			
22	Brixus	15			
23	Zoute Panne	7			
24	Greveninge nr 20 t/m 24 vormden het waterschap Greveninge.	15			
25	Godefroi en Burcel	0,6	55	—	3
127	Brandkreek*	105	?	1711	9
128	Krakeel*	14	?	1711	9

nr. 127 en 128 hoorden bij het waterschap Eiland en Brandkreek; van de nrs 10, 26, 127 en 128 zijn de Nederlandse gedeelten op 1 januari 1942 en van de overige polders op 1 januari 1967 bij het waterschap Het Vrije van Sluis gevoegd.

OOST ZEEUWSCH VLAANDEREN:					
206	Saafdinge	206	18	1805	17
208	Prosper*	566	533	1847	17
245	Moerspui	255	45	1767	22
246	Groote St Albert	463	480	1612	23
totaal		2255,6	2607		

De Nederlandse gedeelten van de nrs 206 en 208 werden per 1 januari 1965 bij het waterschap Hulsterambacht, van nr 245 bij het waterschap Axelerambacht en van nr 246 bij het waterschap De Verenigde Braakmanpolders gevoegd.

De met * aangeduide polders zijn officieel nooit als internationale polders geregistreerd geweest; men spreekt van het Nederlandse en van het Belgische gedeelte.

Van de Groote of Oude St Albertpolder valt als bijzonderheid te vermelden dat tot 1950, met uitzondering van de dijkgraaf, de bestuursleden voor het leven benoemd werden. In 1951 werd die niet erg democratische bepaling veranderd in een benoeming voor zes jaren.

Voor de Kleine Boompolder en voor de Middelburgsche polder was behalve het Algemeen Reglement voor de polders of waterschappen in Zeeland tevens van toepassing het reglement:

Décret imperial du 28 decembre 1811, contenant règlement d'administration publique pour les poldres du Département des Bouches de l'Escaut. De Middelburgsche polder had bovendien een: Reglement van inwendige orde van 23 mei 1905.

Zoals uit het voorgaande blijkt waren omstreeks 1940 in Zeeuwsch Vlaanderen 128 polders tot een 24-tal waterschappen samengevoegd. De overige bijna 200 polders hadden toen nog een zelfstandige bestuursorganisatie. Samen-
voeging

In de 18e eeuw heeft men gepoogd om de in de 16e eeuw hiervoor genoemde teruggebogen ontwikkeling tot concentratie van polders tot grotere bestuurseenheden opnieuw op gang te brengen. De Staten Generaal dachten er toen nl. over om al de polders van Cadzand, Groede, Breskens en Baarzande tot een algemeen waterschap te verenigen, maar de adviezen daarover van de polders zelf en van andere belanghebbenden waren zo ongunstig dat men daarvan afzag.²¹⁵⁾

Behalve dat in sommige gevallen enkele aan elkaar grenzende polders, die soms tegelijk werden bedijkt of herdijkt en dezelfde belangen hadden, reeds in de 18e of 17e eeuw tot kleine waterschappen zijn samengevoegd, was men in de 18e eeuw voor grote concentraties blijkbaar nog niet rijp. In 1905 werd door Ged. Staten van Zeeland nog een voorstel ingetrokken waarbij in Oost Zeeuwsch Vlaanderen de Ser Lippens-, de Noord- en de Othenepolder en meer achtergelegen binnepolders tot één groot waterschap zouden worden verenigd.²¹⁶⁾

De gedachte tot samenvoeging kreeg in de regel voedsel wanneer een stormvloed de dijken had geteisterd. Zo kwam Beekman²¹⁷⁾ na de stormvloed van 12 maart 1906 met het voorstel om „ringdijkwaterschappen” op te richten. Hij had de gedachte om het beheer en onderhoud der dijken per eiland onder te brengen. De gemeenschappelijke belangen vooral bij de verdediging tegen het buitenwater en in vele gevallen ook bij de afvoer van het binnenwater zouden ermee gediend zijn, zo betoogde hij. Gallé²¹⁸⁾ kent hem de verdienste toe, de eerste auteur uit het jongste verleden te zijn geweest, die het plan voor een sterk gecentraliseerd dijksbeheer in Zeeland heeft geopperd. De historische ontwikkeling van het waterschapsbestel in Zeeland bleek echter voorlopig nog een remmende invloed te hebben. Er zou bijna een halve eeuw voorbijgaan eer de eerste belangrijke polder- en waterschapsconcentratie in Zeeland plaatsvond (daarbij buiten beschouwing gelaten het in 1933 opgerichte Uitwateringswaterschap Hulster en Axeler Ambacht, dat een beperkte taak had).

In 1934 werd door Ged. Staten van Zeeland een vooronderzoek ingesteld naar de mogelijkheid van waterschapsconcentratie; de leiding berustte bij mr P. Dieleman. West Zeeuwsch Vlaanderen was het object van onderzoek. Voorjaar 1938 kwam de commissie-Dieleman met het voorstel tot oprichting van een heemraadschap „Het Vrije van Sluis”. Het voorstel ondervond veel bezwaren vanuit de Provinciale Staten. Velen zagen de noodzaak van concentratie niet in, omdat geen duidelijke tekortkomingen in het beleid van de bestaande besturen waren gebleken.

Van een daarna benoemde commissie van deskundigen voor nader onderzoek, ook onder leiding van mr Dieleman, kon de meerderheid zich achter het ingediende voorstel plaatsen.

Desondanks bleven vele Statenleden tegen concentratie; sommigen spraken zelfs van het „onvrije van Sluis” als het voorstel zou worden aangenomen. Anderen meenden dat alle zeekeringen in Zeeland in beheer en onderhoud bij het Rijk moesten komen; ze beschouwden dat als een nationale zaak. De meningsverschillen werden tenslotte in zoverre opgeheven dat de meerderheid van de Provinciale Staten op 22 januari 1941 het besluit nam, het ontwerp-reglement voor het Waterschap „Het Vrije van Sluis” te aanvaarden. De goedkeuring werd verleend bij besluit van het Departement van Waterstaat van 24 april 1941. De samenvoeging van 76 polders en waterschappen in West Zeeuwsch Vlaanderen, als eerste grote polderconcentratie in Zeeland, was op 1 januari 1942 een feit.

De benamingen „heemraad” en „heemraadschap” werden niet uit het oorspronkelijke voorstel overgenomen; het bleef het in Zeeland meer bekende „gezworene” en „waterschap”. In Zeeland zijn alleen in Schouwen en bij de Groote of St Albertpolder in Zeeuwsch Vlaanderen heemraden in functie geweest. De calamiteuze polders en de internationale polders en waterschappen bleven voorlopig nog buiten de samenvoeging. Het „voorlopig” zou tenslotte nog 24 jaren duren, want eerst op 1 januari 1966 werden de calamiteuze polders en op 1 januari 1967 de internationale polders en waterschappen (uiteraard zonder de in België liggende gedeelten) in West Zeeuwsch Vlaanderen bij het Vrije van Sluis gevoegd.

Het waterschap „Het Vrije van Sluis”, met een kadastrale oppervlakte van 28944 ha, is ingedeeld in de vier kiesdistricten: Oostburg, Groede, IJzendijke en Aardenburg, waarvande grenzen in fig. 103 zijn aangegeven. Het bestuur wordt uitgeoefend door de Algemene Vergadering, bestaande uit de dijkgraaf, 10 gezworenen (op voordracht van de Algemene Vergadering benoemd door de Kroon) en 46 hoofdingelanden. De dijkgraaf en de gezworenen vormen het dagelijks bestuur; de eerste dijkgraaf was I. P. Becu, die deze functie vervulde tot 1 januari 1944. De zetel van het waterschap is gevestigd te Oostburg waar het kantoor aanvankelijk werd ondergebracht in een daartoe ingericht pand staande op de Markt naast het vroegere stadhuis. Beide gebouwen vielen ten prooi aan de oorlogsverwoestingen. Tijdelijk werd toen onderdak verkregen in Biervliet totdat op 25 juli 1950 in Oostburg het Polderhuis aan de Brouwerijstraat werd geopend. Daarmee was tevens een bijdrage geleverd aan de wederopbouw van de in 1944 zo deerlijk door de oorlogshandelingen verwoeste stad.

Wat de concentratie in Oost Zeeuwsch Vlaanderen betreft had mr P. Dieleman²¹⁹) het reeds lang verdwenen waterschap het „Quartier van Ter Neuse”, door Philips II in 1576 opgericht, als voorbeeld gesteld voor

een goede vorm van centralisatie van het dijksbeheer. Het in 1906 door Beekman geopperde plan tot oprichting van ringdijkwaterschappen achtte hij voor Zeeland niet de juiste oplossing. Volgens hem moesten alle waterschapstaken aan één waterschap worden toebedeeld. De noodzaak tot polder- en waterschapsconcentratie spitste zich vooral toe na de stormramp van 1 februari 1953.

Toen de dijken waren gedicht wendden Ged. Staten van Zeeland zich tot de minister van Verkeer en Waterstaat voor het plegen van overleg, vooral inzake de kwestie van de calamiteuze polders. De bekende wet van 19 juli 1870 op de calamiteuze polders vormde nl. een beletsel voor een radicale samenvoeging. Desondanks kwam men ook in Oost Zeeuwsch Vlaanderen tot een oplossing. Nadat per 1 januari 1959 de concentratie op Schouwen-Duiveland, Tholen, Noord- en Zuid-Beveland en op 1 januari 1965 ook op Walcheren werd gerealiseerd volgde, eveneens op 1 januari 1965, de concentratie van de polders en waterschappen in Oost Zeeuwsch Vlaanderen.

Begin 1961 was op verzoek van Ged. Staten van Zeeland een commissie onder voorzitterschap van ir G. P. M. Dikötter ingesteld, die werd belast met een studie over het polderwezen in Oost Zeeuwsch Vlaanderen. Na een onderzoek van ongeveer twee jaar kwam de commissie met het voorstel aan Ged. Staten om in Oost Zeeuwsch Vlaanderen over te gaan tot vorming van drie waterschappen, waarin als novum tevens de cala-

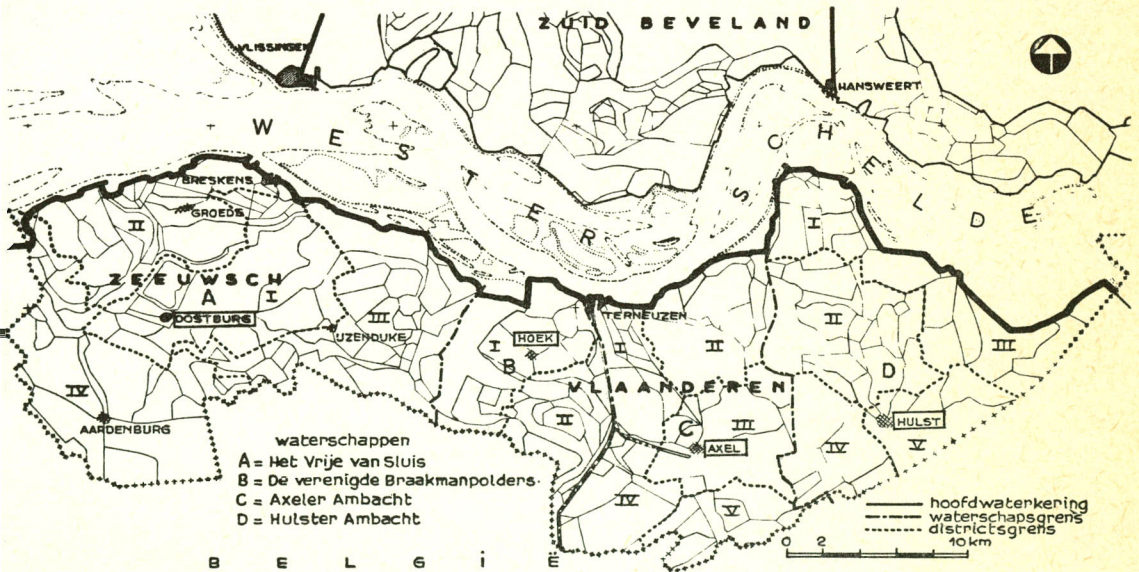

fig. 103. Overzicht van de waterschappen in Zeeuwsch Vlaanderen met verdeling in districten. In Oostburg, Hoek, Axel en Hulst zijn de desbetreffende zetels van de waterschappen gevestigd.

mituze polders en de internationale polders zouden worden opgenomen. Ged. Staten deden het voorstel toekomen aan de Provinciale Staten; het voorstel hield in, instelling van drie waterschappen te weten: het Westerkwartier (ten westen van het kanaal Terneuzen-Sas van Gent), het Axeler Ambacht en het Hulster Ambacht. De naam Westerkwartier vond men niet geslaagd, het deed te veel denken aan „de kwartieren” in het Groningse; het werd tenslotte De Verenigde Braakmanpolders.

Ondanks een aantal stemmen tegen de concentratie werd het voorstel door de Staten aangenomen. De reglementen op de drie afzonderlijke besturen werden goedgekeurd bij K.B. van 8 december 1964. Bij besluit van Ged. Staten van 14 december 1964 nr 2, werden de genoemde drie waterschappen geacht tot stand te zijn gekomen op 1 januari 1965. De besturen bestaan uit een algemene vergadering, een dagelijks bestuur en een dijkgraaf.

Het waterschap Axeler Ambacht (kadastrale oppervlakte 15717 ha) werd verdeeld in 5 districten — aangegeven in fig. 103 — met als bestuur de dijkgraaf, 12 gezworenen en 47 hoofdingelanden. Als eerste dijkgraaf werd benoemd P. van Hoeve te Axel. De installatie van de leden van het Algemeen Bestuur vond plaats op 12 januari 1965. De installatierede werd uitgesproken door de gedeputeerde J. M. A. C. van Dongen, die daarbij o.a. wees op het aantrekkelijke van het pionierswerk dat de nieuwe waterschappen staat te wachten. De zetel werd gevestigd te Axel; nadat het waterschap vanaf juli 1965 onderdak had gevonden op het gemeentehuis kon men op 7 juli 1966 een nieuw waterschapshuis in gebruik nemen. Het semi-permanente gebouw was gebouwd voor rekening van de gemeente Axel en werd in huur overgedragen aan het waterschap. De opening geschiedde door de Commissaris der Koningin in Zeeland mr J. van Aartsen. Hij herinnerde in zijn openingsrede aan de vroegere polderconcentraties in de 16e eeuw te Cadzand en in 1576 te Terneuzen, die beide tot stand waren gekomen na het voorafgaan van een stormvloed.

Van het Waterschap „De Verenigde Braakmanpolders” (kadastrale oppervlakte 8004 ha) werden de leden van het Algemeen Bestuur op donderdag 14 januari 1965 in het nieuwe Braakmanrestaurant in het bijzijn van vele Zeeuwse autoriteiten plechtig geïnstalleerd. Dat waterschap is verdeeld in 2 districten (zie fig. 103) waarvan het bestuur wordt gevormd door de dijkgraaf, 6 gezworenen en 21 hoofdingelanden. Als eerste dijkgraaf werd benoemd H. P. Wolfert te Biervliet. In de installatierede, evenals in Axel en Hulst uitgesproken door de gedeputeerde J. M. A. C. van Dongen, wees deze op het waardevol en deskundig werk, door de voormalige polderbestuurders verricht. De wnd Commissaris der Koningin

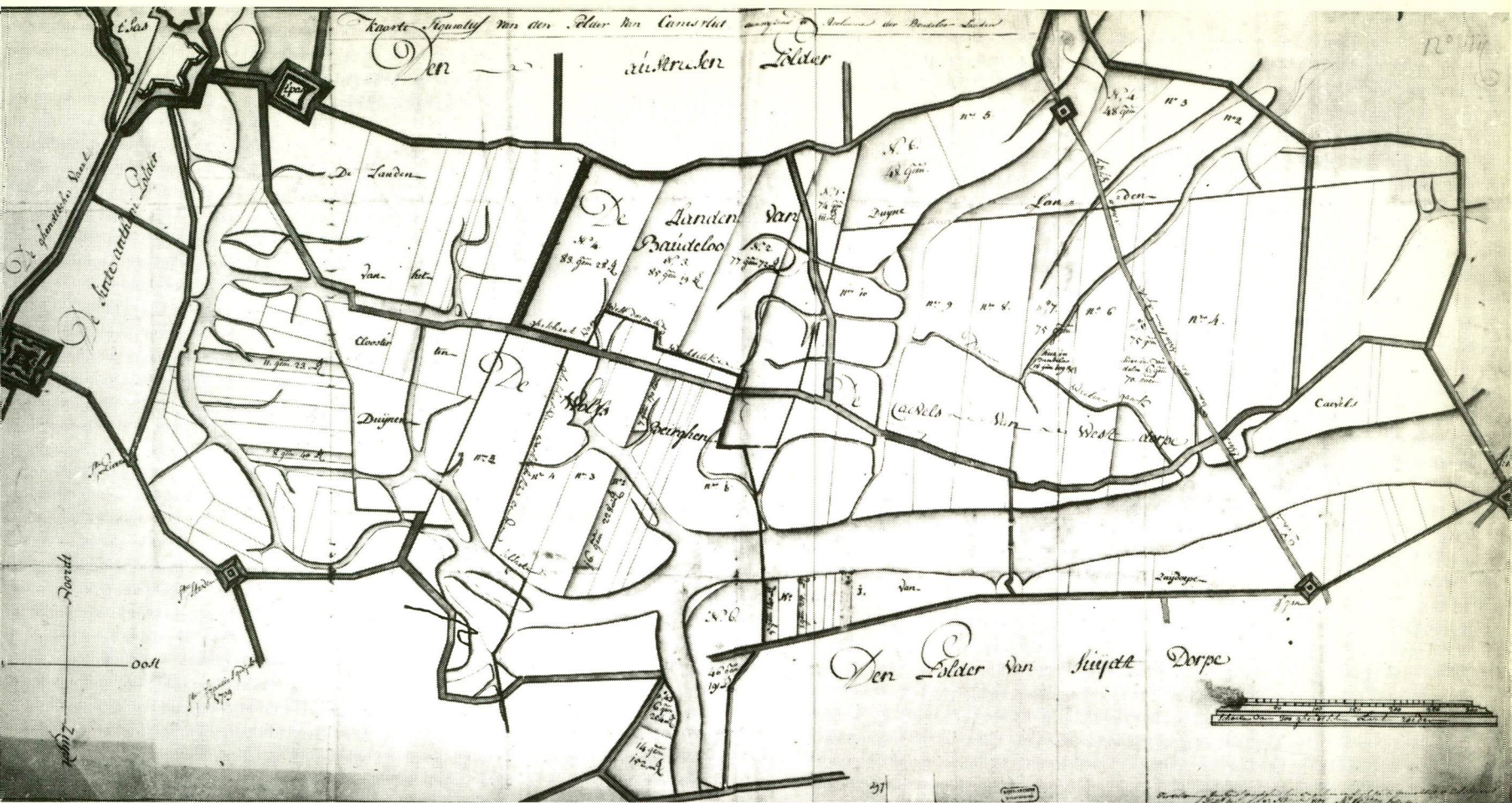

fig. 82.

De Kanisvlietpolders waarop aangegeven zijn de „Landen van het Clooster ter Duynen” en „de Landen van Baudeloo”. De noordoosthoek is de Kanisvliet Buitenpolder. De westelijke dijk daarvan staat op de kaart aangeduid als: „Eversdam nu winterdijk anno 1787”.

Alg. Rijksarchief, Den Haag, Hingman 2971

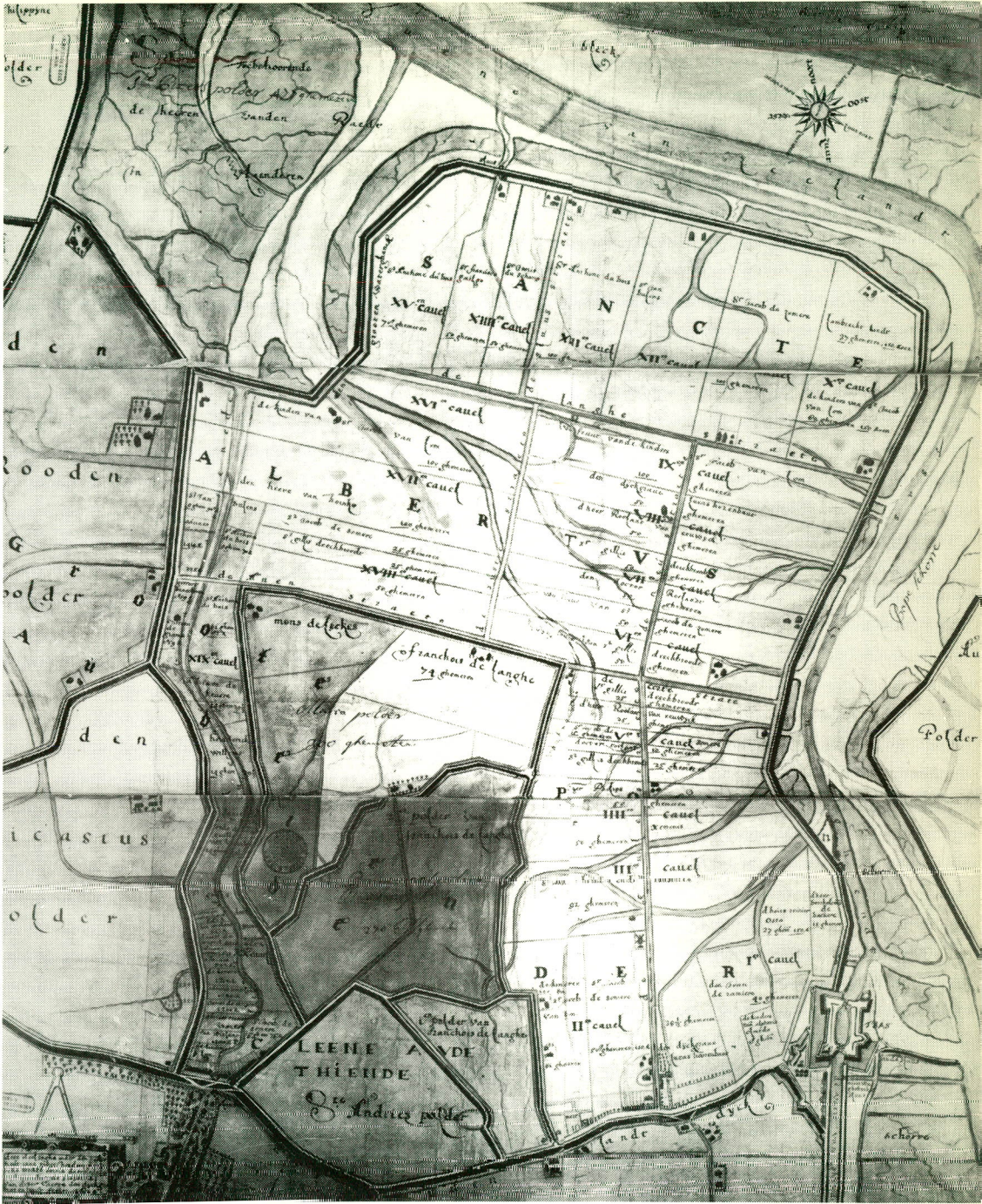

fig. 84.

De „Sancte Albertuspolder” ten noordwesten van Sas van Gent, bedijkt in 1612. De meest zuidelijke dijk op de kaart is een deel van de bekende Graaf Jansdijk. Ongeveer de helft van de Grootte St. Albertpolder (zuidwestelijk deel) behoort bij België (zie fig. 36). In de linkerbenedenhoek was de haventoeegang naar Assenede.

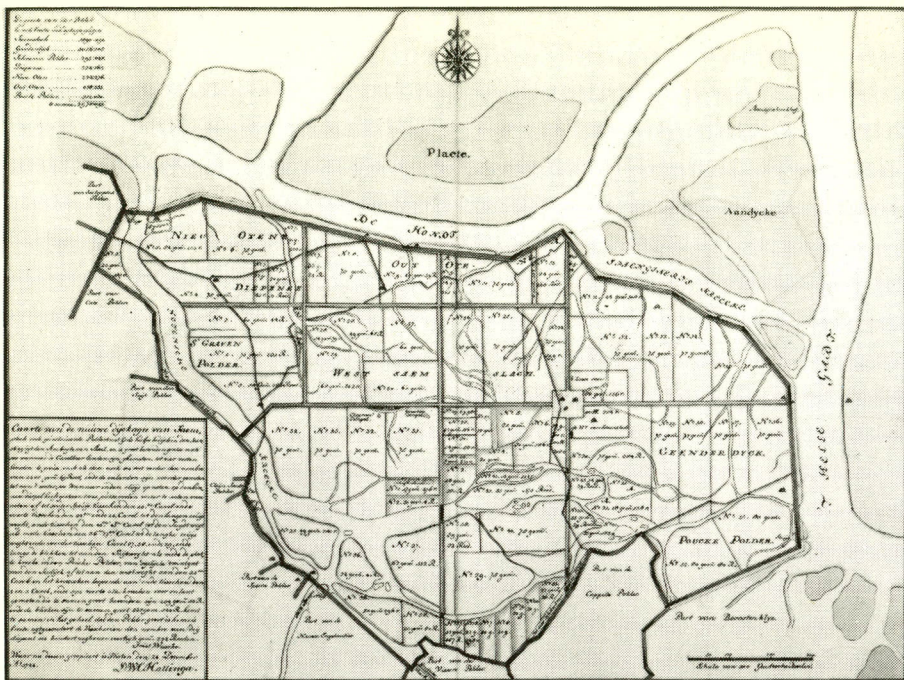

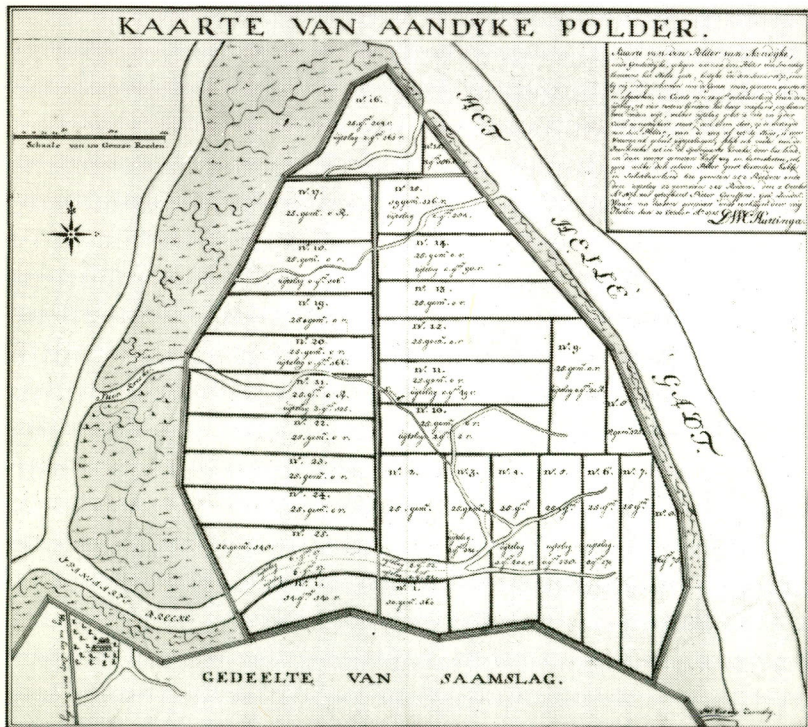
fig. 85.

„Caarte van de nieuwe dijk kagie van Saemslach” herdijkt in 1650. Gekarteerd door Jonas Wissche, gecopieerd in 1744 door D. W. C. Hattinga.

R.A.Z. Middelburg (coll. Hattinga)

fig. 86.

„Kaarte van den polder Aandijcke ende Genderdijcke” opgemeten door de gezworen landmeter Pieter Geense; gecopieerd door D. W. C. Hattinga in 1744.

mr dr A. J. J. Mes toonde zich verheugd over het feit dat in alle drie de nieuwe waterschappen in Zeeuwsch Vlaanderen reeds volop aan de opbouwwerkzaamheden werd gewerkt. De nieuwe dijkgraaf sprak van een historisch gebeuren voor de 43 in het nieuwe waterschap verenigde polders. Als voornaamste taak zag hij de verdediging van de oevers tegen het buitenwater; daarnaast de zorg voor de wegen en voor de waterbeheersing. De zetel is gevestigd te Hoek; na tijdelijk verblijf in een particulier gebouw werd op 17 maart 1966 het nieuwe polderhuis — een semi-permanent gebouw — aan de Julianastraat te Hoek geopend door de Commissaris der Koningin in Zeeland, mr J. van Aartsen, in tegenwoordigheid van vele autoriteiten.

Het waterschap Hulster Ambacht (kadastrale oppervlakte 17203 ha) werd evenals Axeler Ambacht verdeeld in 5 districten (zie fig. 103) met als bestuur de dijkgraaf, 12 gezworenen en 53 hoofdingelanden. De eerste dijkgraaf werd W. P. J. Staal te Vogelwaarde, een reeds lang actieve figuur in het polder- en waterschapswezen. Hetgeen 's morgens 12 januari 1965 te Axel plaatsvond, herhaalde zich 's middags te Hulst met de plechtige installatie van de leden van het Algemeen Bestuur van het Hulster Ambacht waar ook de gedeputeerde J. M. A. C. van Dongen de installatierede uitsprak. De zetel werd gevestigd te Hulst. Na tijdelijk onderdak te hebben gevonden in een bijgebouw van het stadhuis te Hulst, kon op 1 september 1967 een daartoe naar de eisen des tijds ingericht waterschapshuis aan de Gentsestraat in gebruik worden genomen. De officiële opening geschiedde, welhaast gewoontegetrouw, door de Commissaris der Koningin mr J. van Aartsen. Het was voorlopig de laatste plechtigheid in het kader van polder- en waterschapsconcentraties, die sinds 1959 tot stand waren gebracht. Misschien dat na voltooiing der Deltawerken nog een verdere concentratie mogelijk zal zijn. Overigens werden de in de herfst van 1972 gelanceerde gedachten van mr F. J. Kranenburg, voorzitter van de zgn. Diepdelverscommissie (eind 1968 geïnstalleerd om de organisatie van de waterschappen aan te passen) om per provincie niet meer dan drie hoofdwaterschappen in te stellen, in Zeeland niet algemeen met instemming ontvangen.

Toen in 1604 de bestuurseenheid Het Vrije van Sluis was ontstaan, vergaderde het „College 's Lands van den Vrije van Sluis” vanaf 1605 in het huis van jhr Philips van Royen, één der schepenen te Sluis. Op 12 december 1617 werd voor dat doel het „Huys van Spaegne” aan de Vrijstraat gehuurd, dat op 28 oktober 1625 in eigendom aan het College overging en het Landshuis werd genoemd.²²⁰) Het huis was gebouwd en bewoond door de heren van Baenst.²²¹) Het bestuur bleef daar gevestigd tot 1794, toen het gebouw, door de Fransen in brand geschoten, groten-

**Polder-
huizen**

deels werd vernield. Tijdelijk werd van 3 juli 1794 tot 8 augustus 1795 te Groede vergaderd, waarna men weer onderdak vond in Sluis.

In Oost Zeeuwsch Vlaanderen had men het „Landthuys” te Hulst, oorspronkelijk de zetel van Hulster Ambacht (volgens Brand²²²) wordt verondersteld dat het reeds in de 13e en 14e eeuw als zetel en rechtshuis diende). Bij een brand in 1562 werd het verwoest. Het laatste „Landthuys”, gebouwd in 1655 in de Steenstraat, heeft als zetel van het ambachtsbestuur dienst gedaan tot 1795, het monumentale gebouw is nog aanwezig; het bordje „invoerrechten en accijnzen” duidt op de huidige bestemming.

Ook in Philippine heeft een „Landshuis van de Kommies” gestaan, waarschijnlijk mede ten dienste van polder- en waterschapsbestuurders. Rond 1800 kende men nl. de functie van Commies bij het polderbeheer; het kantoor was het „commieshuys”. Men vond ze langs de zeeverende polders (zie bv. fig. 159, hfdst. IV).

Door de grote veranderingen tijdens de Franse bezetting en de daarop gevolgde ontwikkeling in het Zeeuwse polderbestel alsmede door de afscheiding van de Zuidelijke Nederlanden in 1830 (definitief in 1839) werden Sluis en Hulst als bestuurscentra voor het polderwezen steeds minder belangrijk. Er ontstonden afzonderlijke bestuurseenheden.

In de vorige eeuw werd bij een inpoldering van enig formaat soms tevens een permanent directiegebouw geplaatst. Dit kon dienst doen tijdens de bedijking en werd dan later als directiegebouw voor de beheerder en voor de concessionarissen bestemd, die daar van tijd tot tijd hun belangen konden bespreken en als daartoe aanleiding was de vergaderingen met een feestelijk tintje konden omgeven. Men gaf een dergelijk gebouw destijds de wijdse naam „Het Paviljoen”. In West Zeeuwsch Vlaanderen werden ze o.a. gebouwd in de Sophiapolder (1807) en in de Paulinapolder (1845). In beide polders staan ter plaatse van „Het Paviljoen” thans boerderijen, op oude topografische kaarten nog met dezelfde naam aangeduid.

Toen in 1807 ten zuiden van Biervliet in de Kapitale Dam een dubbele sluis werd gebouwd, werd daar tevens een sluiswachterswoning neergezet met daarbij een paviljoen-kantoor voor de directeur van de toen opgerichte „Uitwatering van den Kapitalen Dam”. Het paviljoen kreeg de naam „Het Witte Huis”; de directeur Grégoire du Bosch was tijdens de Belgische opstand van 1830 echter „fout”, hij speelde de sluisen aan de Kapitale Dam in handen van de vijand. Het gevolg was dat het gebouw tijdens de Tiendaagse Veldtocht (2-12 augustus 1831) in brand werd geschoten; later weer opgebouwd heeft het nog tot 1875 dienst gedaan als sluiswachterswoning. De „Uitwatering” werd toen opgeheven en „Het

Witte Huis" werd verkocht; eerst in 1966 werd het gebouw afgebroken. In Oost Zeeuwsch Vlaanderen staat een boerderij „Het Paviljoen" dicht bij de noordelijke dijk van de in 1846 bedijkte Catharinapolder. Ook in de Ghellinckpolder bij Sas van Gent werd bij de bedijking (1826) een paviljoen gebouwd. Fig. 104, p. 260 geeft een afbeelding van een dergelijk directiegebouw, gebouwd door de eigenaren van de in 1907 bedijkte Hertogin Hedwigpolder. Dat „paviljoen" staat buitendijks aan de noord-oosthoek van de polder langs de Schelde dichtbij de Nederlands-Belgische grens.

De zeeverende polders en dan in hoofdzaak de calamiteuze waterschappen hadden langs de zeekering een eigen directiegebouw of polderhuis. Dat bestond dan veelal uit een royale woning met kantoor voor de districtsambtenaar en een vergaderzaal voor het polderbestuur of voor het bestuur van de calamiteuze waterkering.

De districtambtenaar was in de vorige eeuw, allereerst de „werkbaas", daarna spraken van de „dijkbaas", toen kwam in 1920 de waterbouwkundig ambtenaar, die sinds enige jaren bijna overal heeft plaats gemaakt voor de technisch of waterstaatkundig ambtenaar of hoofdamttenaar/waterbouwkundige/ingenieur als staffunctionaris of hoofd van de gecentraliseerde Technische Diensten der nieuwe waterschappen. Er is mij wel eens verteld dat de lengte van de waterkering in de voormalige districten en de plaats der toen zogenoemde „dijkbazenwoningen" eertijds zo werd gekozen dat de „dijkbaes" des voormiddags een contröleronde te voet heen en weer langs de ene helft van zijn zeekering kon afleggen om des namiddags de andere helft te inspecteren. De woning werd dan ongeveer halverwege het district geplaatst; de lengte van het district werd op ongeveer 8 km gesteld.

De jongste wijzigingen in het besturen der polders en waterschappen hadden tot gevolg dat de nog overgebleven zgn. directiegebouwen, restanten van een stuk Zeeuwse polderhistorie, niet meer aan hun bestemming beantwoordden en gedoemd waren te verdwijnen. Omdat enkele van die gebouwen tegen en op de zeedijk waren gebouwd paste dat tevens in het plan van de aan de gang zijnde algemene dijkverzwaring tot „deltahoogte".

Directiegebouwen stonden o.a. te Cadzand ten behoeve van het toenmalige waterschap aldaar. Dit gebouw is later als eigendom van het waterschap Het Vrije van Sluis aan een particulier verkocht en draagt thans als zomerwoning de naam „Zwinhoek". Het v.m. Uitwateringswaterschap Sluis aan de Wielingen had vlakbij de sluis te Cadzandhaven, een eigen dienstgebouw, thans eigendom van Het Vrije van Sluis. Op de duinregel van de Tienhonderd en Zwartepolder heeft een directieket (op de zeekaart van 1875 genoemd „'t Huisje van de Gaten") en later een directiegebouw gestaan. Het werd in de oorlogsjaren 1940/45 gesloopt.

Aan het v.m. waterschap Groede en Baanst woonde tot voor enkele jaren de districtambtenaar in een dienstwoning onder aan de zeedijk van de 's Gravenpolder bij het kustlicht „Kruishoofd". Voor de cal. polders Oud en Jong Breskens stond een directiegebouw op de zeedijk bij Nieuwsluis. Het werd in de oorlog 1940/45 vernield. Ook het directiegebouw van de cal. Hoofdplaat- en Thomaespolders, staande aan de zeedijk bij de in 1969 gesloten haven van Hoofdplaat, moest het in dezelfde oorlog ontgelden.

Het directiegebouw van de cal. Nieuw Neuzenpolder was van bescheiden formaat. Het stond op de inlaagdijk, die in het kader van de dijkverzwaring in 1966 werd opgegruimd, waarbij tevens het gebouw werd gesloopt. Het was gebouwd in 1875 voor f 4590 als woning voor de waterbouwkundig ambtenaar met een vergaderkamer ten dienste van bestuur en leden van de dijkraad.

De massaal aandoende woning afgebeeld in fig. 105, p. 260 stond op de zeedijk bij de buurtschap en het haventje aan de Griete onder Zaamslag. Zij werd gebouwd in 1918 voor het waterschap van de waterkering van de calamiteuze polders Margaretha c.a. Voor de dijkverzwaren tot deltahoogte werd het gebouw in de zomer van 1969 gesloopt.

Het directiegebouw aan de 's Heer Arendspolder van het voormalige Uitwateringswaterschap Stoppeldijk c.a. zag zijn bewoners in 1968 naar elders vertrekken toen het bijbehorende gemaal was afgebroken en de zeedijk was verzwaard.

De „dijkbaas” van Ossenisse had eertijds zijn dienstwoning onder aan de zeedijk bij Zeedorp. Daarna nog lang bewoond door één der dijkwerkers is het sinds enige jaren bestemd als zomerwoning. Een verschijnsel dat in onze tijd niet op zichzelf staat.

Aan het calamiteuze waterschap Walsoorden stond — ongeveer midden in een bijna 9 km lang dijktracé — een directieket aan de dijkhoek (genaamd „De Magere Merrie”) bij Perkpolder, waar nu de veerhaven is. Het verblijf werd in 1909 vervangen door een nieuwe „woning met directielokaal” (kosten f 8007,77⁵) gebouwd op de zeedijk dicht bij de haven van Walsoorden. Ook dat gebouw (zie fig. 179, p. 338) werd in 1969 door de waterbouwkundig ambtenaar verlaten en is inmiddels voor de dijkverzwaren in 1971 gesloopt.

Door de gewijzigde omstandigheden in werken en leven en mede door de samenvoeging van polders en waterschappen is de behoefte aan die afzonderlijke directiegebouwen verdwenen. Elk nieuw waterschap heeft thans in de plaats van vestiging een eigen waterschapshuis, zoals vermeld in deze paragraaf onder „samenvoeging”. In fig. 106, p. 260 is het uit 1950 daterende waterschapsgebouw te Oostburg afgebeeld. Het werd gebouwd op de fundamenten van een in de oorlog 1940/45 verwoest bankgebouw.

Kroon- domein

Het is bekend dat vooral in het „Land van Hulst”, in de kop van Oost Zeeuwsch Vlaanderen veel gronden (ca 1800 ha) tot het Kroondomein behoren. De oorsprong daarvan is terug te vinden in de 80-jarige oorlog. Prins Willem van Oranje had veel van zijn bezittingen opgeofferd ter bekostiging van de veldtochten voor de bevrijding van de Nederlanden van het Spaanse juk, terwijl zijn goederen in Bourgondië door de koning van Spanje waren verbeurd verklaard. In 1582 was dit voor de vier Leden der Staten van Vlaanderen aanleiding om de Prins een aantal goederen te doen toekomen waaronder die van abdij ter Duinen te Hontenisse.

Een en ander staat uitvoerig beschreven in een akte van „gifte, cessie en opdracht” van den 31 januari 1583 waarin „de Vier Leden des Landts van Vlaanderen”, Zijne Excellentie „hooghleijck bedanken voor de vrome, getrouwe en geduerighe dienst bij hem den Lande gedaan”.²²³)

Voorlopig betekende die schenking niet veel, het land was immers nog bezet of overstroomd. Eerst op 16 april 1646 toen het Land van Hulst was bevrijd, bevestigden de Algemene Staten dat o.a. de goederen van de Abdij Ter Duinen in het Hulster Ambacht aan de Prins van Oranje waren toegekend. De Prins stelde jhr François de Smijtere als rentmeester aan. Het Hof te Zande werd ingericht als verblijfplaats.

Na de dood van Prins Willem III (1702) kwamen de goederen aan de Raad der Domeinen te 's Gravenhage, maar werden in mei 1732 weer aan

de Prins van Oranje toegekend. Bij de wet van augustus 1822 werden de bezittingen afgestaan aan koning Willem I, die ze in 1826 overdeed aan de Maatschappij ter bevordering van Volksvlijt. Na het scheidingsverdrag met België van 5 november 1842, waarbij enige bij het tractaat van 19 april 1839 nog onafgedane zaken werden geregeld, kwamen de goederen weer aan koning Willem II,²²⁴) die ze in 1848 terugschonk aan de Staat onder voorwaarde dat de inkomsten blijvend aan de Kroon zouden komen. Leden van het geslacht Collot d'Escury hebben reeds sinds vele jaren als rentmeester de administratieve zaken van het Kroondomein behartigd. Tot dit Kroondomein behoren ook ongeveer 200 ha gronden in de omgeving van Axel en Westdorpe alsmede ca 250 ha op Walcheren en enkele honderden ha op Noord-Beveland en in overig Zeeland. Overigens is vanaf 1 januari 1973 het beheer van de Kroondomeinen bij de Dienst der Domeinen van het departement van Financiën ondergebracht, waar ook de Staatsdomeinen worden beheerd.

* *
 *
 *

III. ZEEUWSCH VLAANDEREN.

— Landverlies —

§ 1. VALLEN EN AFSCHUIVINGEN

Op het eind van de vorige eeuw schreef R. P. J. Tuteyn Nolthenius **Overzicht** de dichterlijke woorden:

„Zeeuwsche zandkorrels gewonnen in zonnebrand en hemeldauw op de berghellingen
„van Midden Europa, weggesleurd door de zondvloed en neergeploft in het kille
„sombere diep, niet gekomen tot rust, maar trillen nog na, breed uitvloeiend als enige
„schok hen opjaagt uit de schijnbare eeuwslaap”.²²⁵⁾

Uit waterstaatkundig oogpunt gezien blijven die zandkorrels nog steeds een meer zakelijke rol spelen in de geschiedenis van de Rijn-Maas-Scheldedelta. Al komen dan de oever- en dijkvallen, mede dank zij de aangebrachte oeververdediging, niet meer zo talrijk voor als in de vorige eeuw, toch blijft het pakket Jong Zeezand, waaruit een groot deel van de delta is opgebouwd en waarin zich valverschijnselen kunnen voordoen, de nodige aandacht vragen. Dit losgepakte en beweeglijke Jonge Zeezand speelt vooral de laatste jaren nog een rol van betekenis, eensdeels als object van zandwinning, anderdeels bij kunstmatige ingrepen in het regime van de rivierarmen (bagger- en zuigwerken, deltawerken, leggen van kabels en leidingen, vaste oeververbindingen).

Zoals in de delen I, II en III van deze serie reeds is uiteengezet, zijn

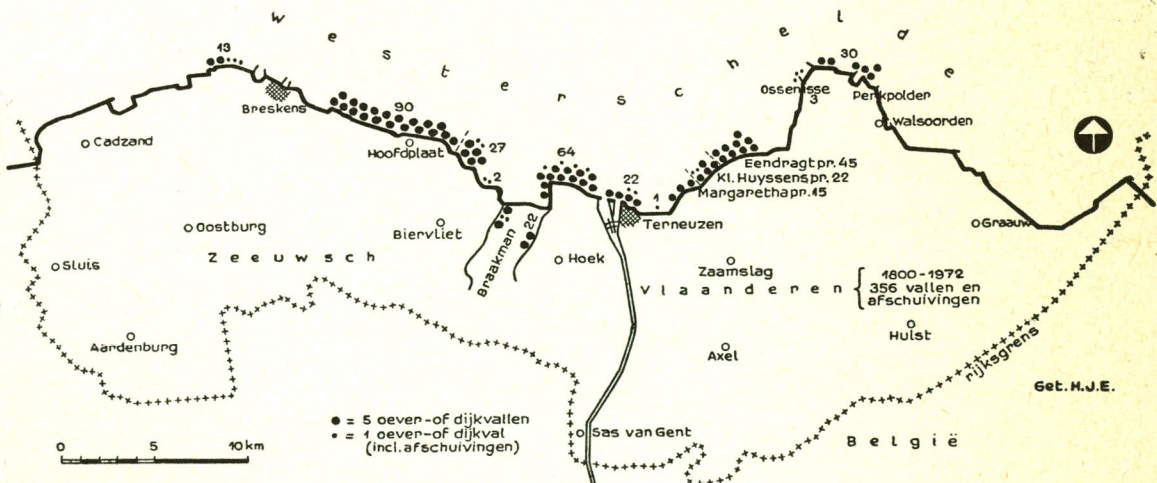

fig. 107. Overzicht vallen en afschuivingen in Zeewsch Vlaanderen.

oever- en dijkvallen zettingsvloeiingen, die in losgepakte zandafzettingen kunnen optreden wanneer het talud de kritische helling heeft bereikt, waarna bij de minste verstoring zandmassa's in beweging kunnen komen. Lage waterstanden kunnen het proces bespoedigen.

Het land ten zuiden van de Westerschelde is niet het minst gespaard gebleven voor de oever- en dijkvallen. Hierna volgt een overzicht van de vallen en afschuivingen, die sinds 1800 langs de Zeeuwsvlaamse oevers zijn geregistreerd. Ze zijn tevens schematisch in fig. 107 aangegeven.

WEST ZEEUWSCH VLAANDEREN

Jong Breskenspolder	14
Hoofdplaatpolder	90
Thomaespolder	27
Paulinapolder	2
Polders in de voormalige Braakman	22
	<hr/>

155

OOST ZEEUWSCH VLAANDEREN

Nieuw Neuzenpolder	64
Rijkszeewering Terneuzen	22
Nieuw Othenepolder	1
Margarethapolder	15
Kleine Huyssenspolder	22
Eendragtspolder	45
Nijspolder (Ossenisse)	3
Waterschap Walsoorden	30
	<hr/>

202

Totaal

357

Ter vergelijking volgt hieronder een overzicht van de vallen en afschuivingen opgetreden in de andere Zeeuwse gebieden:

Noord-Beveland	246	(zie deel I)
Schouwen-Duiveland	134	} (zie deel II)
Tholen	157	
Walcheren	71	} (zie deel III)
Zuid-Beveland	147	

Volgens dit overzicht werden sinds 1800 in Zeeland ruim 1100 vallen en afschuivingen geregistreerd. Bovendien zijn vele kleine ontgrondingen opgetreden, die niet in een register zijn opgenomen.

**Ontgron-
dingen
Cadzand-
Breskens**

Het is toch wel opvallend dat langs de door duinen beschermde kustgebieden in Zeeland, weinig ontgrondingen plaatsvonden. We kennen alleen de strandvallen en strandafschuivingen langs de Walcherse Oostwatering toen het Veersegat nog met de Noordzee in open verbinding

stond, alsmede een enkele strandval langs het Noorderstrand van Schouwen.

Dat van de Zeeuwsvlaamse kust een brede strook in zee verdwenen is, is bekend, maar meer dan door „grondbraken” (het oude woord voor vallen) was dat een gevolg van stormvloeden. Langs de huidige Zeeuwsvlaamse stranden zijn geen vallen of afschuivingen bekend. Anders is het gesteld met de vooruitstekende hoek bij de „Groedsche zeesluis”, tegenwoordig beter bekend als Nieuwesluis, gelegen aan de meest noordwestelijke hoek van de Jong Breskenspolder.

Na het verlorengaan van een strook land tussen Cadzand en Breskens heeft de Wielingen zich tot een hoofdgeul ontwikkeld en „leunt” bij de Jong Breskenspolder met enig voorland tegen de zeevering. Het westelijk deel van die polder verdween in 1827 onder water. Oeverafschuivingen werden geregistreerd in 1846, 1850, 1851, 1858, 1870 en 1891, zie fig. 108.

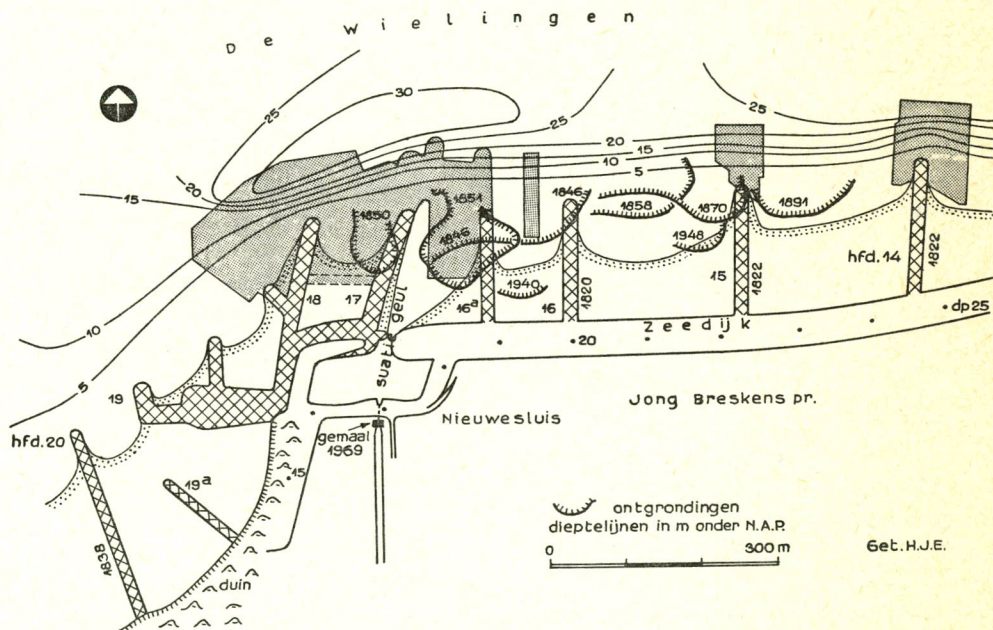

fig. 108. Situatie strandhoofden, oeverwerken en ontgrondingen bij Nieuwesluis, ong. 4 km ten westen van Breskens. De grijs getinte stroken zijn zinkwerken en bestortingen.

Ze traden op vóór de suatiegeul van Nieuwesluis en tussen en vóór de koppen van een drietal hoofden ten oosten daarvan. Daarna kwamen dertig jaar lang geen ontgrondingen voor tot in 1921 een onderzeese afschuiving werd gekonstateerd bij hoofd 14 (ong. 700 m ten O. van Nieuwesluis). Ze werd gevolgd door soortgelijke afschuivingen in 1925, 1937 en 1940 en door een kleine ontgronding in 1948 naast hoofd 15.

Behalve dat eind 1965 nog een kleine afschuiving plaatshad bij hoofd 16, en op 30 juli 1973 een kleine ontgroning optrad bij hoofd 14 zijn dergelijke verschijnselen sindsdien niet tussen Cadzand en Breskens voorgekomen. De ontgroningen bij Nieuwesluis waren alle van kleine omvang; een grondverplaatsing van bijna 25000 m³ (in 1940) was het maximum. Tot wezenlijk verlies van poldergronden hebben ze niet geleid.

Een min of meer kunstmatig veroorzaakte ontgroning vond plaats in de herfst van 1958 tijdens de aanleg van de nieuwe veerhaven te Breskens aan de binnenzijde van de toen pas aangelegde oosthavendam. De oorzaak was waarschijnlijk de hoge grondwaterstand in het damlichaam als gevolg van het opspuiten van het veerplein; de waterstand in de dam was N.A.P. + 3,50 m zodat met laag water een verval van ong. 5,50 m aanwezig was.

Vallen
tussen nr 1
en tot
voorbij nr 7

Ten oosten van Breskens ligt de Hoofdplaatpolder, bedijkt op de zgn. Hoge Springerplaten, waarvan de ondergrond voor een groot deel is opgebouwd uit het zo voor vallen gevoelige jonge zeezand.²²⁶⁾

Nummer Eén, — fig. 109 — zo heet de buurtschap gelegen ten oosten van Breskens in de meest westelijke hoek van de Hoofdplaatpolder. Nummer Zeven is de naam van het overgebleven dijkrestant van de oorspronkelijke zeedijk van de Hoofdplaatpolder aan de oostzijde. Tussen beide punten is een deel van de in 1778 bedijkte Hoofdplaatpolder, mede door de vele ontgroningen, verloren gegaan waarbij het voor vallen gevoelige jonge zeezand parten heeft gespeeld.

Dat het zandmateriaal daar beweeglijk is bleek reeds in de 16e eeuw toen, in een kwestie tussen Brugge en andere Leden van de Raad van Vlaanderen over de afdamming van het Zwarte Gat, het verdronken Gaternisse gelegen in het huidige Hoofdplaatse gebied in West Zeeuwsch Vlaanderen als voorbeeld werd gesteld.

„Al was de dijk daar van de beste klei gemaakt, die er in Vlaanderen maar te vinden was, toch was door de zandige ondergrond vlak onder de kust een grote diepte ontstaan. Daar dreigde voortdurend — grontblixeme die den gront van onder mineert —”²²⁷⁾ Men had verscheidene inlagen moeten maken. In 1505 was er een ernstige oeverafschuiving geweest „bij der nieuwer havene” — Nieuwerhaven —. Gaternisse deed toen een beroep op de naburige watering.

Daar Gaternisse eertijds lag tussen Nummer Eén en Nummer Zeven is het bovenstaande een aanwijzing voor de gesteldheid van de ondergrond van de Hoofdplaatpolder.

Op een „Kaart van de situatie en de zinkwerken aan den Hoofdplaatpolder over de jaren 1819-1836”²²⁸⁾, waarop ook „de dijkslinie van 1778” is aangegeven, staan vele dijkvallen en oeverafschuivingen en zinkstukken vermeld. Omdat reeds in 1808 zelfs de haven van het dorp „wegzonk” blijkt dus dat reeds spoedig na de bedijking (1778) de zeewering door de stroom werd aangevallen.

De Hoofdplaatpolder is gelegen langs het toenmalige vaarwater naar Gent, thans genaamd Vaarwater langs Hoofdplaat, dat tevens van oost naar west in een trechtervormige versmalling verloopt. Het grootste ge-

deelte van het Braakmangebied werd toentertijd bij vloed via dit vaarwater gevuld en bij eb geleidg. Mede door de onstabiele ondergrond kwam dit de Hoofdplaatpolder duur te staan. Vanaf het begin der 19e eeuw zijn vrijwel alle ontgrondingen geregistreerd. Ze zijn in fig. 109 schematisch aangegeven. De serie begon in 1817 toen vijf afschuivingen werden geregistreerd, gevolgd in 1818 (4 st.), 1819 (2), 1820 (1), 1821 (1), 1822 (3), 1823 (3), 1824 (4), 1825 (3) en 1826 (6). Toen kwam er enkele jaren rust totdat in 1832 aan de oostzijde van de polder een afschuiving ontstond, die weer door een nieuwe serie ontgrondingen werd gevolgd: 1834 (3 st.), 1835 (1), 1836 (2), 1837 (1), 1838 (1), 1840 (1), 1843 (1), 1844 (1), 1845 (1), 1848 (3), 1851 (2), 1852 (2) en 1855 (1). Na een zesjarige rustperiode ontstond op 4 november 1861 een val, die bij dijkpaal 44, ong. 70 m van een rijshoofd meesleepte.

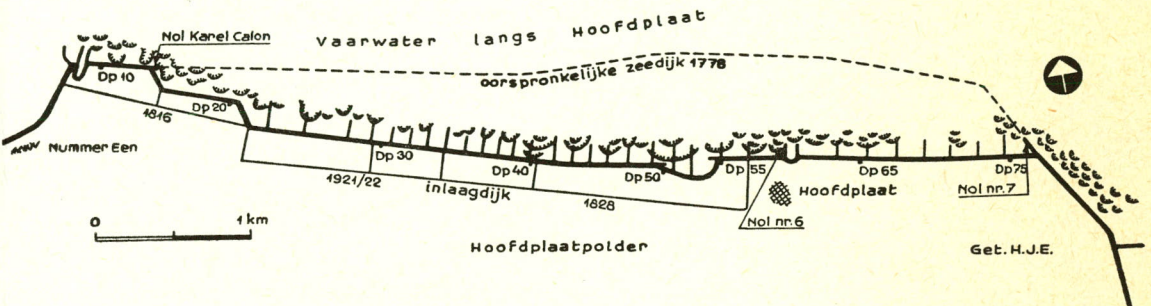

fig. 109. De vallen en afschuivingen langs de Hoofdplaatpolder vanaf 1800; totaal 90 stuks, schematisch aangegeven.

Nieuwe ontgrondingen volgden: 1864 (1), 1865 (3), 1866 (2), 1867 (5), 1868 (1), 1869 (4), 1871 (1), 1872 (2), 1873 (1), 1875 (1). Daarna deed het verschijnsel zich meer onregelmatig en met grotere tussenpozen voor: 1886 (3), 1895 (1), 1897 (2), 1901 (1), 1902 (1), 1904 (1), 1913 (1), 1919 (1), 1929 (1), 1942 (1), 1962 (1), terwijl met de jongste oeveren dijkval aan de Hoofdplaatpolder op 10 juni 1964, een aantal van minstens 90 vallen en afschuivingen langs de bijna 9 km lange oever van Hoofdplaat werd bereikt. De ontgrondingen traden in allerlei vormen en afmetingen op; fig. 110 geeft daarvan enkele voorbeelden.

De meeste van de bovengenoemde ontgrondingen bleven beperkt tot een verplaatsing van enkele tienduizenden m³ zoals b.v. op 20 februari 1886, toen bij dijkpaal 46 ong. 32000 m³ grond in de Westerschelde vloeide en op 20 april 1897 bij dijkpaal 59, waar ong. 64000 m³ grond verdween. Op 29 augustus 1919 waren het 85000 m³ grond, die bij de zgn. Nol van Calon plotseling „zee kozen”; dit betrof een dijkval, die dank zij een daar aanwezige inlaag niet onmiddellijk gevaar voor de polder op-

de inlaag achter de beschadigde dijk, werd door het stormachtige weer van 19/20 september 1919, de nol Calon zo zwaar beschadigd, dat men grotere onheilen vreesde. Men besloot daarom de inlaag prijs te geven, de inlaagdijk waterkerend te maken en van een basaltglooiing te voorzien. Het beschadigde gedeelte van de zeedijk werd afgegraven en een nieuwe nol Calon werd onder profiel gebracht. Dertien jaar lang werd de inlaag overstroomd totdat in 1932 aan de oostzijde een afsluitdam werd gelegd (kosten f 7500) om de inlaag van zeewater te vrijwaren.²²⁹) Zo kon het gebeuren dat men van 1932 tot 1964 daar een inlaagdijk aantrof, voorzien van basaltglooiing en toch niet dienst doende als eerste waterkering. In 1964 werd de glooiing weggenomen om andermaal te gebruiken voor het herstel van een toen ontstane dijkval (10 juni 1964), hierna vermeld.

Een andere belangrijke, hoewel niet grote, oeverval was die van 1 november 1929 met een verplaatsing van ca 45000 m³ grond. De situatie is aangegeven in fig. 111. De rand van de val bleef slechts 40 m uit de

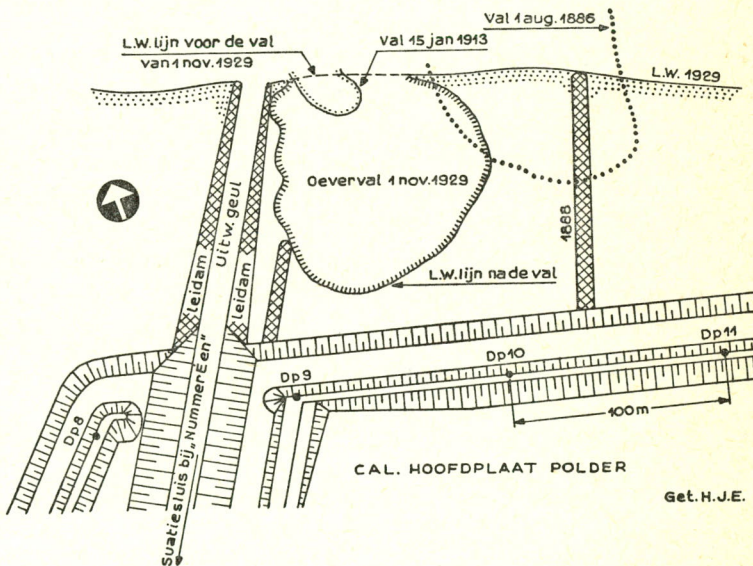

fig. 111. Situatie oeverval van 1 november 1929 aan de cal. Hoofdplaatpolder. Er werd ca 45000 m³ grond verplaatst; ong. 1 ha voorland was verdwenen. De rand van de val bleef slechts 40 m uit de kruin van de zeedijk.

kruin van de zeedijk verwijderd; bijna 1 ha voorland was verdwenen. Uit de situatie is te zien dat de val in zijn vrije loop was gestuit door de oostelijke leidam langs de uitwateringsgeul van de suatiesluis bij „Nummer Eén”, terwijl de oostzijde van de val een begrenzing vond in de zandmassa van de aangezande val van 1 augustus 1886. De bekende schelpvorm was ong. 100 m in het voorland doorgedrongen, zie ook fig. 112, p. 270.

Op 19 januari 1940 ontstond een vrij grote val bij dijkpaal 36, zich uitstreckende tot in de zeedijk (dijkval). Ongeveer 190.000 m³ grond werd rivierwaarts verplaatst, ruim 2½ ha voorland ging verloren. Het bijzondere was, dat ditmaal de val plaatsvond bij zware ijsgang, de grond was diep bevroren en op de steenglooiing bevond zich een laag ijsschotsen. Een ter plaatse liggend strandhoofd verdween geheel in de diepte evenals ongeveer 140 m lengte van de steenglooiing. De zeedijk werd zwaar beschadigd. De noodvoorzieningen, die spoedig waren getroffen, hebben de oorlogsjaren 1940-'45 kunnen doorstaan. In 1954 werd de dijk weer tot zijn oorspronkelijke profiel afgewerkt.

De jongste oever- en dijkval aan de Hoofdplaatpolder ontstaan aan het westelijk gedeelte, dateert van 10 juni 1964 en werd ontdekt door de bemanning van een voorbijvarend patrouillevaartuig van de rivierpolitie. Het duurde toen niet lang eer alle belanghebbenden in actie kwamen. Het bleek dat de aangrenzende zeedijk tot in de buitenberm afgebrokkeld was. Uit peilingen werd berekend dat ong. 175000 m³ grond in de rivier was verdwenen. De afmetingen van de val waren ong. 100 m x 200 m; de diepte bedroeg ongeveer 12 m. Deze „fraaie schelpvormige” val, die aan de westzijde in „haar loop” was gestuit door de daar aanwezige zeedijk en aan de oostzijde min of meer beperkt werd door een met steen bezet rijshoofd, waarvan evenwel enkele tientallen meters waren afgebroken is afgebeeld in de fig. 113 en 114, p. 269/270. Het voorval was analoog aan de dijkval van 1919, die ongeveer 1 km meer westwaarts was opgetreden. Zoals toen, werd ook in 1964 gevreesd voor doorbraak van de zeedijk en werden evenals in 1919 in allerijl maatregelen getroffen voor het leggen van een noodkade achter de aangetaste zeedijk om de inlaag voor overstroming te vrijwaren.

Dat het snel ging blijkt uit het volgende journaal:

Woensdag 10 juni 1964.

ong. 11.30 uur	ontdekking van de val door de rivierpolitie; melding aan de voorzitter van de Waterkering, aan de Provinciale Waterstaat en aan de Rijkswaterstaat.
13.45 uur	inspectie van de schade door alle belanghebbende instanties ter plaatse en overleg over de te treffen voorzieningen.
16.30 uur	eerste machine, een zgn. „shovel” begon de werkzaamheden.
17.00-19.00 uur	aankomst van drie draglines en van een bulldozer. ²³⁰⁾

In de loop van de volgende morgen kon dan ook reeds worden gemeld dat de noodkade tot even boven de hoogwaterlijn was gereedgekomen. In de daarop volgende dagen en nachten werd de kade verder verzwaaard en aan de buitenzijde verdedigd met azobé-matten op kunststof foelie, verzwaaard met vilvoordse steen van het prijs te geven dijkgedeelte. Daarna werd in het lopende seizoen de kade verzwaaard tot zeedijk en werd het beschadigde dijkgedeelte afgegraven. Met een en ander waren

enkele tonnen gelds gemoeid, maar de zoveelste wonde in de Hoofdplaatse waterkering was hersteld.

Tenslotte is het opgevallen dat bij de vele ontgrondingen die langs de oever van Hoofdplaat plaatsvonden, dikwijls een met steen bezet rijshoofd werd afgebroken of zelfs geheel in de diepte verdween, zie ook fig. 110.

De betrekkelijk kleine Thomaespolder heeft naar verhouding meer dan zijn deel gehad van de vallen en afschuivingen; er is een aantal van 27 geregistreerd. Nadat al enige jaren achteruitgang van de oever was geconstateerd verdween het voorland in snel tempo. Dat bleek o.a. in maart 1888 toen over 700 m à 800 m lengte een belangrijk grondverlies werd waargenomen en bij de meest rivierwaarts liggende hoek van de Thomaespolder het voorland 50 m was versmald; er bleef een breedte van 135 m over tot de zeedijk. In fig. 115 is de situatie van de polder met vallen en afschuivingen getekend.

Vallen c.a. Thomaespolder en Paulinapolder

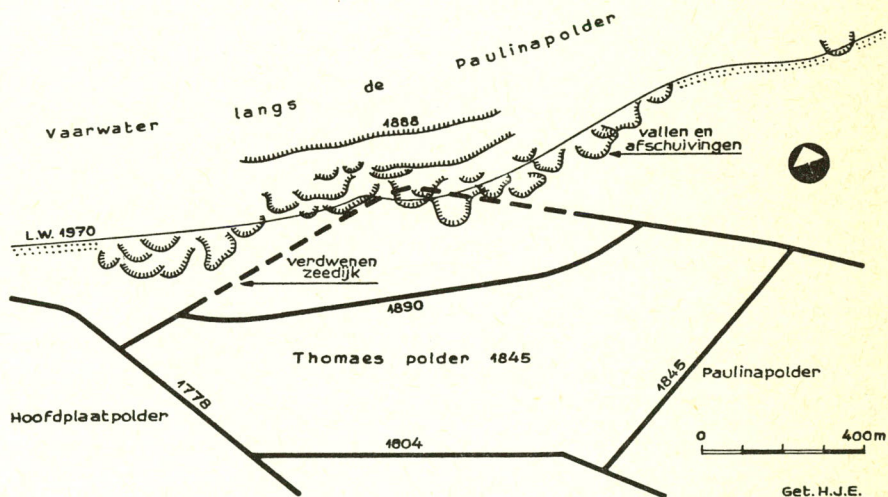

fig. 115. Overzicht van de oever- en dijkvallen voor de Thomaespolder.

De voorliggende geul „Het Vaarwater langs de Paulinapolder” drong snel landwaarts op. Er was voor het polderbestuur voldoende reden om op 30 oktober 1888 calamiteusverklaring aan te vragen; de op korte termijn in het verschiep liggende oeververdedigingswerken konden niet uit de polderkas betaald worden. Bij K.B. van 21 juni 1889 werd de polder calamiteus verklaard, zodat de eerste verdedigingswerken nog in hetzelfde jaar werden uitgevoerd.

De stroomaanval ging door; op 25 september en op 27 oktober 1889 ontstond een afschuiving, waarbij de pas geplaatste zinkstukken werden

aangetast. Men werd terecht bevreest voor overstroming van de polder. Op 8 oktober 1889 was dan ook reeds het leggen van een ringkade aanbesteed, die op het eind van dat jaar gereed kwam. Een definitieve inlaagdijk werd in 1890 aangelegd, zie fig. 115.

Op de bewuste dijkhoek, die kwetsbaar bleef wisselden het ontstaan van ontgroningen en het aanbrengen van zinkwerken elkaar af. In 1890 ontstonden daar vijf en in 1891 vier vallen. De oever- en dijkval van 9 maart 1891 strekte zich over ongeveer 115 m lengte in de buitenberm van de zeedijk uit. Toen werd besloten geen verdere voorzieningen tot behoud van die dijkhoek te treffen. De oever- en dijkval van 6 juni 1891 beschadigde niet alleen een deel der oeverwerken maar nam over ca 30 m lengte de kruin van de dijk mee. Op 21 juni 1891 stroomde het middengedeelte van de inlaag vol water; ong. 40 m zeedijk was toen geheel verdwenen. De oever- en dijkval van 6/7 augustus 1891 was de volgende fase. Daarmee verdween nogmaals 90 m van de reeds zwaar aangetaste zeedijk.

De vallenserie was nog niet ten einde. Na het aanbrengen van het oeverwerk (bekend als oeverwerk B) voor de fatale dijkhoek en van het oeverwerk C aan de oostzijde van de polder trad een aantal ontgroningen tussen die oeverwerken op. Om de aangrenzende Hoofdplaatpolder van de gevolgen te vrijwaren werd in 1892 de oostflank van de daar liggende oeverwerken aanmerkelijk uitgebreid. Sindsdien is die flank ook wel bekend als oeverwerk A, zie fig. 169 in hfdst. IV.

Na de genoemde ontgroningen van 1891 traden aan de Thomaespolder nog vallen en afschuivingen op in 1892 (3), 1893 (1), 1894 (2), 1895 (2) en 1901 (1). De weggeschoven of weggevoerde grondmassa's bleven beperkt tot enkele tienduizenden m³; de grootste val was die op de nieuwjaarsdag van 1901 toen 56000 m³ grond in de rivier was verdwenen. Maar enkele vallen waren zo dichtbij en in de reeds in 1891 doorgebroken dijk opgetreden dat de restanten (nollen of bouten) verder afbrokkelden. De dwarskaden in de inlaag (restanten van de ringkade van 1889) braken in 1897 door zodat uiteindelijk de huidige situatie ontstond.

Het evenwicht schijnt kort na 1901 hersteld te zijn, althans tussen 1901 en 1959 zijn aan de Thomaespolder geen vallen of afschuivingen opgetreden. Tot plotseling op 26 april van laatstgenoemd jaar aan de westzijde van de polder een ontgroning werd geconstateerd. Ongeveer 1/3 ha slikken was weggevallen waarbij bijna 20000 m³ grond in de rivier was gevloeid. De afmetingen van de oeverval waren ong. 60 m x 60 m binnen de laagwaterlijn; de diepte was ong. N.A.P. - 10 m. Fig. 116, p. 270/271, geeft een opname van de val daags na het optreden. Er bestond geen gevaar voor de zeedijk; de rand van de val lag 140 m uit de teen van de dijk. Na enkele jaren bleek de ontstane kom grotendeels te zijn aangezand en dichtgeslibd. Geologisch onderzoek toonde aan dat de val plaatsvond